

لیکدانه‌وهی شیواز ناسانه‌ی قوتابخانه‌کانی روانگه و کفری: به سهر نجدان به شیعری شیر کو بیکه‌س و له تیف هه‌لمه‌ت

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۸/۲۰ - تاریخ پذیرش: ۱۳۹۶/۹/۱۴

به‌ختیار سه‌جادی^۱

مامۆستای به‌شی زمان و ئه‌ده‌بی ئینگلیسی و توپۆزه‌ری نیوه‌کات له توپۆزینگه‌ی کوردستان ناسی،
زانستگای کوردستان

کورتیه

ئهم وتاره هه‌وڵ ئهدات له هه‌نگاوێ یه‌که‌مدا ئاوڕ له دوو قوتابخانه‌ی شیعری هاوچه‌رخێ کوردی له کوردستانی عێراقدا بداتوه. بۆ ئهم مه‌به‌سته‌ش دواي ناساندنی قوتابخانه‌کانی روانگه و کفری، ده‌ست ده‌کات به ئاراسته‌کردنی بابته‌ی ناوه‌ندی توپۆزینه‌وه‌که که بریتیه له دیاریکردنی مۆرک و تایه‌تمه‌ندییه شیواز ناسانه‌کانی ئه‌وه به‌رهمانه. ئه‌وه دوو قوتابخانه‌یه دوو په‌وتی گرنگی ئه‌ده‌بییان له ماوه‌ی نیوان ساڵه‌کانی ۱۹۷۰ بۆ ۱۹۹۱دا پیکه‌یتنا که وه‌کو قوژناغیکێ گرنگی میژووی ئه‌ده‌بی هاوچه‌رخێ کوردی له کوردستانی عێراق له قه‌له‌م ده‌دری‌ت. له پیناو ده‌سته‌به‌رکردنی چوارچۆیه‌یه‌کی تیۆریک بۆ ده‌ستنیشانکردنی شیواز ناسایی به‌رهمه شیعرییه‌کان، که‌لک له روانگه‌کانی شه‌میسا و به تایه‌ت کتیبی شیواز ناسایی لیکۆ له‌ری ناوبراو وه‌رگیراوه که بایه‌خ ده‌داته سێ ئاستی جیای زمانی، ئه‌ده‌بی و هزری له دیاریکردنی مۆرکی شیواز ناسانه‌ی به‌رهمه ئه‌ده‌بییه‌کاندا. له‌م توپۆزینه‌وه‌ی به‌رده‌ستدا په‌نجه خراوه‌ته سه‌ر دامه‌زرینه‌ر و ناسراوترین ئه‌ندامی هه‌رکام له قوتابخانه شیعرییه‌کان که بریتین له شیرکو بیکه‌س و له‌تیف هه‌لمه‌ت و پاشان به‌رهمه‌کانیان به گوێره‌ی بئه‌واشه سه‌ره‌کیه‌کانی بۆچوونی په‌رخه‌گرانه‌ی ناوبراو لیکدراونه‌ته‌وه و جیاوازییه‌کانیان خراونه‌ته‌روو.

چکیده

این مقاله نخست دو مکتب عمده شعر معاصر کردی، مکتب روانگه و مکتب کفری را معرفی و بررسی می‌کند و سپس به بررسی ویژگی‌های سبک‌شناختی آنها می‌پردازد. مکاتب مذکور دو جریان عمده‌ی ادبی را در فاصله سال‌های ۱۹۷۰ تا ۱۹۹۱ در شعر معاصر کردی به وجود آوردند. مبانی نظری این پژوهش در سبک‌شناسی مهم‌ترین آثار این دو حوزه، بر مبنای دیدگاه‌های شمیسا استوار است. بر این اساس، به منظور تعیین ویژگی‌های سبک‌شناختی آثار این دو مکتب، با تکیه بر آثار شیرکو بیکس (از مکتب روانگه) و لطیف هلمت (از مکتب کفری)، سطوح سه‌گانه‌ی زبانی، ادبی و فکری در آثار مذکور بررسی شده است. بر اساس یافته‌های پژوهشی مقاله‌ی حاضر تفاوت‌های سبک‌شناختی بارزی میان آثار این دو شاعر بزرگ گرد قابل ملاحظه است.

کلیدواژه‌ها: سبک‌شناسی، مکتب روانگه، مکتب کفری، شیرکو بیکس، لطیف هلمت.

وشه‌گه‌لی سه‌ره‌کی: شیواز ناسایی، شیعری کوردی، قوتابخانه‌ی روانگه، قوتابخانه‌ی کفری، شیرکو بیکه‌س، له‌تیف هه‌لمه‌ت.

۱- پیشه‌کی

سه‌ره‌ل‌دانی شیعی نوئی کوردی له عیراقدا بۆ هه‌وله‌کانی چهند شاعیریکی نوئوخوازی کورد له ناوه‌پراستی سه‌ده‌ی بیستم ده‌گه‌رپته‌وه. له‌وه‌سه‌رده‌مه‌دا چه‌ندین گوڤار و روژنامه و کتیب له به‌غدا و سلیمانی بلاو ده‌کرانه‌وه و کیشی نیوان شیعی نوئی و شیعی کلاسیک بۆ یه‌که‌م جار له‌م بلاڤۆکانه‌دا باسیان له‌سه‌ر ده‌کرا. شیخ نووری شیخ سالح وه‌کوو یه‌که‌مین ده‌نگی ده‌ستپیشخهر له په‌وتی نوئپوونه‌وه‌ی شیعی کرمانجیی ناوه‌پراستدا ده‌وریکی به‌رچاوی گیرا و به‌نووسین و بلاوکردنه‌وه‌ی چه‌ندین باب‌ه‌ت، پتویستی سه‌ره‌ل‌دان و گه‌شه‌کردنی شیعی نوئی کوردیی روون کرده‌وه. ئە‌گه‌رچی شیخ نووری ده‌ستپیکه‌ری ئە‌م په‌وته‌بوو، به‌لام شاعیری به‌ناوبانگی کورد، گوڤران، ده‌وری زۆر به‌رچاوی له‌مسۆگه‌رکردن و په‌ره‌سه‌ندنیدا هه‌بوو و زۆربه‌ی لیکۆل‌ه‌ران ئە‌وه‌به‌باوکی شیعی نوئی کوردی ده‌ناسین.

به‌باوه‌ری زۆرپیک له‌ره‌خنه‌گران، شپۆکۆ بیکه‌س شاعیری هه‌ره‌گه‌وره‌ی ئە‌وه‌سه‌رده‌مه‌ و ته‌نانه‌ت قوناغی پاش راپه‌رینیشه. بۆ نموونه، به‌رزان فه‌رح له‌وتاریکیدا ناوی شپۆکۆ ده‌خاته‌ پال ناوی دوو شاعیری گه‌وره‌ی تره‌وه‌ که‌ نالی و گوڤرانن و هه‌ر سی شاعیره‌که‌ به‌ بنیاتنه‌ری سی گه‌رپانی گه‌وره‌ی ئە‌ده‌بی ناودێر ده‌کا و پیتی وایه‌ ئە‌وه‌ سی شاعیره‌ له‌ زۆر رووه‌وه‌ و به‌تایه‌ت له‌ باری رووبه‌رووبوونه‌ویان له‌گه‌ل ئایدیۆلۆجیی سیاسی یان ئاینیدا جیگه‌ و پینگه‌یه‌کی دیاریان له‌ میژووی ئە‌ده‌بی کوردیدا بۆ خۆیان ده‌سته‌به‌ر کردووه (۱۹۹۹): (۱۳۸). ئە‌گه‌رچی ئاستی بلاو بوونه‌وه‌ی شیعه‌کانی له‌تیف هه‌لمه‌ت مه‌ودایه‌کی که‌متری به‌ خۆیه‌وه‌ بینیه‌وه، به‌لام سه‌رنجی په‌خنه‌گرانی پسپۆری راکیشاوه‌ و هه‌ندئ وتاریان له‌سه‌ر شیعه‌کانی بلاو کردۆته‌وه. سه‌باره‌ت به‌ ده‌وری گرنگی له‌تیف هه‌لمه‌ت له‌ شیعی نوئی کوردیدا عه‌تا قه‌رده‌اغی پیتی وایه «له‌تیف هه‌لمه‌ت یه‌کێکه‌ له‌وه‌ شاعیرانه‌ی نه‌وه‌ی دواي گوڤران که‌ له‌ میژووی شیعی نوئی کوردیدا جیگای دیار و له‌به‌رچاوی هه‌یه‌ و به‌ره‌مه‌ دیاره‌کانی سالانی هه‌فتاکانی به‌شداریه‌کی جیدین له‌ ئە‌زموونی شیعی کوردی دواي گوڤراندا و یه‌کێکه‌ له‌ ده‌نگه‌ هه‌ره‌ دیاره‌کانی نه‌وه‌که‌ی خۆی و له‌ رووی داهینان و گه‌ران به‌ دواي تازه‌گه‌ری له‌ شیعی کوردیدا له‌ ریزی پیشه‌وه‌ی هاوچه‌رخه‌کانی

خۆی بووه» (۲۰۰۰: ۱۳۷).

له م توێژینهوهیهدا سه ره تا باسیک ده ربارهی «بارودۆخی سیاسی و کۆمه لایه تی» ی ماوهی نیوان ۱۹۷۰ و ۱۹۹۱ ئاراسته ده کری و دوایی تیشک ده خریته سه ر «پیشینهی فه ره هه نگی» و «پیشینهی ئه ده بی و په وتی گه شه ی شیعیی نوێ». پاشان، «پیشینهی توێژینه وه» له م باره وه پیشکەش ده کری و تیییدا ئاماژه بو لیکۆلینه وه ی پیوه نبدار به م بابه ته وه ده کری. له به شی دواییدا، هه ول ده درێ «چوارچیوه ی تیۆریک» ی توێژینه وه ی به رده ست بخریته روو که تیییدا به وردی و به شیوه یه کی راسته و خو ئاماژه بو روانگه کانێ شه میسا ده کری سه باره ت به مۆرک و جو ره کانێ شیوازناسی. پاشان، مژاری سه ره کیی وتاره که ئاراسته ده کری که بریتیه له ناساندنی «قوتابخانه ی روانگه» و «قوتابخانه ی کفری» له هه فاکان و هه شتاکانی کوردستانی عیراقدا و «نمونه ی شیعیی» و ههروه هاش، خسته نه رووی «تایه تمه ندیه شیوازناسانه کان» ی ئه و قوتابخانه شیعیانه به ئاوردانه وه له شیعیی دوو شاعیری گه وه ی کورد، شیترکۆ بیکه س و له تیف هه لمه ت. شیواوی وتنه که ئه گه رچی ئه و دوو شاعیره پاش راپه رینی ۱۹۹۱ به شیوه یه کی به رفراوان درێژه یان به چالاکیی رۆشنیری و داھێتانی ئه ده بی داوه، به لام له م وتاره ی به رده ستدا ته نیا باس له سه ر به ره مه ی ئه وان له سه رده می ئاماژه بو کراودا ده کری که وه کوو قوناغی پیش راپه رین ناوبرده ده کری. له به شی «ئه نجام» ی شیدا خویندنه وه یه کی به راوردکارانه ی شیوازه جیا جیاکانی ئه و به ره مه شیعیانه پیشکەش ده کری.

۲- بارودۆخ و پیشینه

۱-۲- بارودۆخی کۆمه لایه تی و سیاسی

له پاش شه ری دووه می جیهانییه وه هه ندێ گۆرپانکاریی قوول له به ستینی سیاسی و کۆمه لایه تی کوردستانی عیراقدا سه ری هه لدا. له سالی ۱۹۵۷ دا پرژیمی پاشایه تی له عیراقدا رووخا و کۆماری عیراق به ریه رایه تی عه بدولکه ریم قاسم پیکه هات. کوردان لایه نگری ئه و گۆرپانکارییه بوون و پالپشتییان له رووخانی رژیمی پاشایه تی کرد (مه ک داو، ۱۳۸۳: ۴۶۷). قاسم گه رچی به لینی زوری به کوردان دابوو، به لام کاتێ هاته سه ر حوکم، به لینی نه برده سه ر و له سالی

۱۹۶۲دا له ریځه‌ی کووډه‌تای حیزی به‌عسه‌وه له‌ناو‌چوو. په‌کیک له‌گرنګترین پروو‌داهه سیاسی و کۆمه‌لایه‌تیه‌کانی شه‌سته‌کانی زاینی له‌ کوردستانی باشووردا بریتی بوو له‌ شه‌ری نیوان کوردان و ده‌وله‌تی به‌عس. شه‌ری ئه‌یلوول نزیکه‌ی یه‌ک ده‌یه درېزه‌ی کیشا و کوردان به‌رپه‌راهه‌تی مه‌لا مسته‌فا بارزانی له‌ دژی ده‌وله‌تی عیراق راپه‌رین. پاش کۆتاییه‌تانی شه‌ر ریځکه‌وتنامه‌ی ئاداری ۱۹۷۰ له‌ نیوان ده‌وله‌تی ناوه‌ندی و کورداندا واژو‌کرا. عسمه‌ت شه‌ریف وانلی هه‌ردوو قۆناغی پیش و پاش یانزه‌ی ئاداری ۱۹۷۰، واته‌ له‌ ۱۹۶۱-ه‌وه بو ۱۹۷۵ به‌ یه‌ک قۆناغی میژوویی ناودېر ده‌کا و پی‌ی وایه کوردانی باشوور له‌ پاش ئه‌و ریځکه‌وتنامه‌یه‌ هه‌ولئ درېزه‌پیدانی ئامانجه‌کانی پیش ئه‌و ریځکه‌وتنامه‌یه‌یان ده‌دا. هه‌ر بۆیه‌ش وانلی له‌ ده‌سته‌واژه‌ی «شه‌ری رزگاربه‌خش» بو ئه‌و قۆناغه‌ که‌ چواره‌ سالی‌ خایاند، که‌لک وهرده‌گرئ (که‌ندال و ته‌وانی تر، ۱۹۷۹: ۱۸۶). له‌ سالی ۱۹۷۵دا به‌ هۆی واژو‌کردنی ریځکه‌وتنامه‌ی جه‌زایه‌وه له‌ نیوان ئیران و عیراقدا، ده‌وله‌تی عیراق سیاسه‌تی سه‌رکو‌تکردن، گۆرینی پیکه‌ته‌ی قه‌ومی، دوورخسته‌وه‌ی به‌کۆمه‌لی خه‌لکی کوردستان بو باشووری عیراق و نیشه‌جیکردنی خه‌لکی عه‌ره‌ب له‌ جیگایان، کوشتن و زیندانیکردنی گرت‌ه‌به‌ر (کوچیرا، ۱۳۷۷: ۴۳۴).

رژیمی به‌عس پاش کیمیا‌بارانی هه‌له‌بجه‌، له‌ سالی ۱۹۸۹دا کۆمه‌له‌ ئۆپه‌راسیۆنیکی به‌ ناوی ته‌نفال ده‌سته‌پیکرد که‌ بوو به‌ هۆی کاولکردنی نزیکه‌ی پینچ هه‌زار گوند و ئاواره‌یی یه‌ک ملیۆن که‌س و کوژرانی ژماره‌یه‌کی زۆری کوردان. به‌ پی‌ی ئاماری فه‌رمیی وه‌زاره‌تی شه‌هیدانی حکومه‌تی هه‌ریمی کوردستان، له‌ ته‌نجامی ئه‌م ئۆپه‌راسیۆنه‌دا زیاتر له‌ ۱۸۰ هه‌زار که‌س به‌ شیوه‌یه‌کی هۆفانه‌ کۆمه‌لکوژ کران. له‌ کۆتایی زستانی سالی ۱۹۹۰دا و به‌ر له‌ پروخانی رژیمی سه‌دام، خه‌لکی باشووری کوردستان له‌ دژی ئه‌و ده‌سه‌لاته‌ راپه‌رین. چالاکیه‌کانی به‌ره‌ی کوردستانی و شو‌رشی جه‌ماوه‌ریی کورد بووه هۆی ئه‌وه‌ی ئه‌م راپه‌رینه‌ له‌ که‌متر له‌ بیست رۆژدا سه‌ربه‌کوئ.

۲-۲- پێشینه‌ی فه‌ره‌نگی

یه‌کیک له‌ هه‌وله‌ شو‌پندانه‌ره‌کان له‌ ئاقاری زمان و ته‌ده‌بی کوردی له‌

شهستهکانی کوردستانی عیراقدای بریتیبوو له کردنهوهی بهشی زمان و ئەدهبی کوردی له زانستگهی بهغداد. شاعیرانی ناسراو و نوڤخوازی کورد، گۆران و جگهرخوڤین، و ههروهها لیکۆلهری ناوداری کورد، مامۆستا عهلاهه‌دین سه‌جادی و تیکۆشه‌رانی تری ئەم بواره وه‌کوو مه‌لا عه‌بدولکه‌ریم موده‌ریس ده‌وری به‌رچاویان له دامه‌زراندنی ئەم به‌شه زانکۆیه‌دا گیرا. ئەم به‌شه بۆ یه‌که‌م جار له سه‌رده‌می ده‌سه‌لاتی عه‌بدولکه‌ریم قاسم له سالی ۱۹۵۹دا له زانکۆی ئەده‌بیاتی زانستگهی به‌غداد کرایه‌وه و دواتر له ناوه‌راستی هه‌فتاکاندا دووه‌مین به‌شی زمان و ئەده‌بی کوردی له زانکۆی په‌روه‌رده‌ی مامۆستایانی ئینی پو‌ش‌دی‌ه‌مان زانستگه‌دا دامه‌زرا.

جیا له تو‌یژه‌رانی ناسراوی ئەم ئاقاره، زۆربه‌ی لیکۆله‌ران و مامۆستایانی ئەم به‌شه و ناوه‌نده‌کانی تری سه‌ر به‌ زمان و ئەده‌بی کوردی له به‌غداد له هه‌فتاکان و هه‌شتاکانی زاینیدا ده‌رچووانی ناوه‌نده ئاکادیمیکه‌کانی سو‌قیه‌ت و ولاتانی تری بلۆکی رۆژه‌لاتی ئەو سه‌رده‌مه بوون. له‌م نیه‌وا پێویسته ئاماژه بۆ ده‌وری به‌رچاوی به‌شی کوردۆلۆجیی ئاکادیمی زانسته رۆژه‌لاتیه‌کانی سه‌نتپترزبۆرگ بکه‌ین که له سالی ۱۹۵۹دا به‌هه‌ولی پرۆفیسۆر یوسف تۆریلی دامه‌زرابوو. میشل لیزنبرگ به‌وردی ئاماژه بۆ هه‌وله‌کانی پرۆفیسۆر تۆریلی ده‌کات و پێی وایه کوردۆلۆجی له سو‌قیه‌ت میراتیکی زیده ده‌وله‌مندی بۆ تو‌یژینه‌وه کوردیه‌کان به‌جی هه‌شت که بان‌دۆری له سه‌ر بارودۆخی ئەده‌بی و لیکۆلینه‌وه ئەده‌بییه‌کان له هه‌موو پارچه‌کانی کوردستان دانا (۲۰۱۱: ۴۷۵). هه‌ر به‌و شیوه‌یه‌ش، فیلیپ کریینبرۆک ئاماژه‌ی بۆ کاریگه‌ری کردنه‌وه‌ی ئەو به‌شه زانستیه‌ له‌سه‌ر په‌رپه‌ندانی لیکۆلینه‌وه‌ی کوردی له شاره‌کانی تری سو‌قیه‌ت کردوو: «دواتر، به‌شی کوردۆلۆجی له دامه‌زراوه‌ی زانسته رۆژه‌لاتیه‌کانی گرێدراوی ئاکادیمی زانسته‌کانی سه‌نتپترزبۆرگ له به‌شی ئیراناسی جیا بووه‌وه و به‌شیوه‌ی سه‌ر به‌خۆ ده‌ستیدا‌یه لیکۆلینه‌وه‌ی زمان، دیرۆک و فه‌ره‌نگی کوردان. به‌شی کوردۆلۆجی پاش دامه‌زرانی له سه‌نتپترزبۆرگ، له مۆسکۆ و ییریقان-یش کرایه‌وه» (کریینبرۆک و سپلیتر، ۱۹۹۲: ۱۶۵). ده‌رچووانی به‌شگه‌لی تایه‌ت به‌ تو‌یژینه‌وه‌ی زمان و ئەده‌بی کوردی ناوه‌نده ئاکادیمیکه‌کانی سو‌قیه‌تی پێشوو پروویان له زانستگهی به‌غداد کرد و ده‌ستیان دایه‌ چالاکیی فیرکاری و

لیکۆلینه وهی زانستی.

یه کێکی تر له ناوهنده زانستی و فرهههنگیه کانی حهفتاکان - که له ئه نجامی ریککه و تننامه ی ١١ ی ئاداری ١٩٧٠ دا دامه زرا - کۆری زانیاری کورد بوو. ئه م ناوهنده ده ورێکی ئیجگار گرنگی له پیشکه و تنی توژی نه وه کوردیه کانداهه بوو. ئه م ناوهنده به شیوه یه کی فره می له رۆژی ٢٩ ئوتی سالی ١٩٧٠ کرایه وه و تا سالی ١٩٧٨ چالاکی باشی نواند و له م ریککه وته به دواوه تیه لکیشی کۆری زانیاری عیراق کرا (مالپه ری ئاکادیمیای کوردی)^١. لیکۆله ران، نووسه ران و ئه دیبانی گه وه ره و ناوداری کورد وه کوو مه سه وود محمه ده، شکور مسته فا، هه ژار، هیمن، کامیل حه سه ن ئه لبه سیر و هتد له و ماوه ده دا به شیوه ی چالاکانه هاوکاری کۆری زانیاری کورد و به شه زانکۆیه کانی زمان و ئه ده بی کوردییان ده کرد. که سایه تیه ئاماژه بۆ کراوه کانی سه ره وه به هه ولی بیوچانی خۆیان توانیان له ماوه ی که متر له یه ک ده یه له رپی بلا و کردنه وه ی به ره مه کانی خۆیان و توژی هه رانی دیکه وه، خزمه تیکی زۆر پیشکه ش به زمان و ئه ده بی کوردی بکه ن. ئه م به ره مه مانه له فۆرمی توژی نه وه گه لی ره سه ن له ئاقاره کانی ریزمان، رینووس، وشه بژیری و وشه پڕۆنان، زمانناسی، ئه ده بیات، فۆلکلۆرناسی، میژوونووسی و هه ره ها وه رگێرانی به ره مه به رچاوه کلاسیکه کانی نه ته وه کانی تر ئه نجام دران و بوونه هۆی گه شه و ده و له مه ندیی زمان و ئه ده بیات و توژی نه وه کانی په یوه ست به کوردستانناسی.

به پێی ریککه و تننامه ی ئاداری ١٩٧٠، ده و له تی عیراق بۆ یه که م جار دانی به مافی سیاسی و فرهههنگی کورداندا نا. هه ندی له ده ستکه وته فرهههنگیه کانی ئه م ریککه و تننامه یه بریتییوون له دامه زرانندی کۆری زانیاری کورد، چاپی به ربلاوی چاپه مه نی به زمانی کوردی، په ره سه ندنی ویستگه رادیویی و ته له فزیۆنییه کان، گه شه کردنی ناوهنده زانستییه کان وه ک زانکۆی سلیمانی و دامه زرانندی یه کیه تی نووسه رانی کورد. گه ر چاویک به ماده کانی ریککه و تننامه ی یانزه ی ئاداردا بخشین، تیده گه ین که به شیکی زۆریان ته رخان کراون بۆ مافه زمانی و فرهههنگیه کانی گه لی کورد له عیراق و بوورانه وه ی زمان و ئه ده ب و فرهههنگی کوردی (که ندال و ئه وانسی تر، ١٩٧٩: ١٩٤). له

حه‌فتاکاندا هه‌روه‌ها هه‌ندی چالاکیی سه‌رنج‌راکیش له‌ بواری فه‌ره‌نگی و رۆژنامه‌گه‌ریی کوردیدا به‌رپوه‌ چوو. ب‌لاوکردنه‌وه‌ی رۆژنامه‌ی خه‌بات، ئۆرگانی فه‌رمییی پارتی دیمۆکراتی کوردستان، که‌ پیشتر له‌ سالی ۱۹۶۱دا به‌ فه‌رمانی عه‌بدوکه‌ریم قاسم داخرا‌بوو، ده‌ستی پیکرا‌به‌وه‌. هه‌روه‌ها رۆژنامه‌کانی ده‌نگی کوردستان، رزگاری و هه‌فته‌نامه‌ی رۆناهی له‌ و ماوه‌یه‌دا ب‌لاو بوونه‌وه‌.

له‌ نیو گۆفاره‌ کوردیه‌کانی ئەو کاته‌دا ده‌توانین ئاماژه‌ بۆ کاریگه‌ریی زۆر به‌رچاوی توێژینه‌وه‌ په‌سه‌نه‌کانی گۆفاره‌گه‌لی کۆری زانیاریی کورد و زانستگه‌ی سه‌لاحه‌دین بکه‌ین که‌ له‌ باری چه‌ندایه‌تی و چۆنایه‌تییه‌وه‌ سه‌رنجی خه‌لکیان راکیشابوو. رۆژنامه‌ و هه‌فته‌نامه‌ کوردیه‌کانی چاپی به‌غدادیش له‌ هه‌فتاکانی زاینیدا ده‌وری ئەرێنیان له‌ ب‌لاوکردنه‌وه‌ی به‌ره‌مه‌ ئەده‌بیه‌کاندا له‌ فۆرمی شیعر و کورته‌چیرۆک و هه‌روه‌ها به‌رزکردنه‌وه‌ی ئاستی په‌خشان و شیوازی رۆژنامه‌گه‌رانه‌ی زمانی کوردیدا گه‌یرا. هه‌ول‌ه‌کانی کۆری زانیاریی کورد، ناوه‌نده‌ زانکۆیه‌کان و گۆفاره‌ و رۆژنامه‌ کوردیه‌کان له‌ ئاقاری وشه‌بژیری و وشه‌رۆنان بۆ زاراوه‌ پسپۆرانه‌ و ئیدارییه‌کان له‌ و کاته‌دا جیی ریز و باه‌خیکی زۆره‌.

له‌ لایه‌کی تهره‌وه‌، به‌رنامه‌ فه‌ره‌نگی و ئەده‌بیه‌کانی رادیۆ له‌ هه‌فتاکان و هه‌ول‌ی له‌ و چه‌شنه‌ له‌ هه‌ندی به‌رنامه‌ی ته‌له‌فزیۆنیی هه‌شتاکاندا تاراده‌یه‌کی زۆر یارمه‌تی گشتگیرتربوونی زمان و ئەده‌بی کوردی دا. له‌م نیوه‌دا ئەو رۆژنامه‌ و گۆفاره‌نه‌ی سه‌ر به‌ پارت یان بزووتنه‌وه‌ و که‌سایه‌تییه‌ سه‌ربه‌خۆکانی نه‌یاری حکومه‌تی ناوه‌ندی بوون، ده‌وریککی زۆر به‌رچاویان له‌ گه‌شه‌کردنی زمان و ئەده‌بی کلاسیک و هاوچه‌رخ‌ی کوردیدا هه‌بووه‌. هه‌روه‌ها گۆفاره‌کانی کاروان، به‌یان، و رۆشنییری نوێ که‌ له‌ کۆتایی هه‌فتاکان و هه‌شتاکانی زاینیدا ب‌لاو ده‌بوونه‌وه‌، په‌ره‌یان به‌ ب‌لاو بوونه‌وه‌ی به‌ره‌مه‌ ئەده‌بیه‌کان به‌ زمانی کوردی و ژانر و فۆرمی جۆربه‌جۆری ئەده‌بی دا.

ئه‌گه‌رچی له‌ هه‌فتاکاندا هه‌ول‌ه‌کان بۆ په‌ره‌دان به‌ زمان و ئەده‌بی کوردی زۆرتر له‌ به‌غداد بوو، له‌ هه‌شتاکان به‌م لاوه‌ زۆریه‌ی به‌ره‌مه‌کان له‌ کوردستانی باشووردا ب‌لاو ده‌بوونه‌وه‌. له‌م ده‌یه‌دا چه‌شتیککی نوێی ئەده‌بی خۆراگری سه‌ریه‌له‌دا که‌ له‌ به‌ره‌مه‌کانی که‌سانیک وه‌ک عه‌بدو‌لا په‌شیو، شیرکۆ بیکه‌س، له‌تیف هه‌لمه‌ت و ره‌فیق سا‌بیردا گه‌یشه‌ ته‌شقی خۆی. ئەم شاعیرانه‌ به‌ره‌مه‌کانیان

له گۆفاری پارتە سیاسیە دژبەرەکانی حکوومەتی ناوەندی و یان له دوو تۆپی کتیبدا بۆ دەکردهوه. ههروهها که دوکتۆر ئەرسەلان بایز له کتیبە کەیدا به ناوی پراگە یاندنی شوپش و بزوتنه وهی شیعی کوردی ئاماژە ی پی داوه، زۆرینه ی چاپخانه و دهزگا پراگە یاندنهکانی پارتە کوردیهکان له دهیهی ههشتادا دهستیان دایه بۆ وکردهوهی ئەم جۆره بهرهمانه (بایز، ٢٠٠١). به دامەزرانی حکوومەتی ههڕیمی کوردستان دوا ی پاپهڕینی ١٩٩١، چالاکیه فەرهنگیهکان گهشهیهکی بهرچاوی به خۆیهوه بینی؛ به چهشنی که ئەمڕۆ دهبنین ههزاران ناوێشان کتیب له بوارگهلی میژوو، فەرهنگ و ئەدهبی کوردیدا و ژمارهیهکی زۆری گۆفار و رۆژنامه له بهستینه جیا جیاکاندا بۆ دهیتهوه. ههروهها خۆبندی کوردی گشتگیر و بهرفراوان بووتهوه و چهندی ناوهندی فیرکاری و زانستی کراونهتهوه.

٢-٣- پێشینهی ئەدهبی: رهوتی گهشهی شیعی نوێ

سههره‌لدانی شیعی نوێی کوردی له عێراق بۆ ههولێهکانی چهند شاعیرێکی نوێخوازی کورد له ناوه‌راستی سه‌ده‌ی بیستم ده‌گه‌ڕێته‌وه. له‌وه‌ سه‌رده‌مه‌دا چه‌ندی گۆفار و رۆژنامه و کتیب له به‌غداد و سلیمانی بۆ ده‌کرانه‌وه. کیشه‌ی نیوان شیعی نوێ و کلاسیک بۆ یه‌که‌م جار له‌م بۆکانه‌دا باسیان له‌سه‌ر کرا. شیخ نووری شیخ صالح وه‌کوو یه‌که‌مین ده‌نگی ده‌ستپێشخه‌ر له‌ رهوتی نوێبونه‌وه‌ی شیعی کرمانجی ناوه‌راست ده‌وریکی به‌رچاوی گیرا و به‌ نووسین و بۆ وکرده‌وه‌ی چه‌ندی بابه‌ت، پتویستی سه‌ره‌لدان و گه‌شه‌کردنی شیعی نوێی کوردی روون کرده‌وه. ئەگه‌رچی شیخ نووری ده‌ستپێکه‌ری ئەم رهوته‌ بوو، به‌لام گۆران ده‌وری زۆر به‌رچاوی له‌ مسۆگه‌رکردن و په‌ره‌سه‌ندنیدا هه‌بوو و زۆربه‌ی لیکۆله‌ران ئەو به‌ باوکی شیعی نوێی کوردی ده‌ناسین. شیخ نووری و گۆران وه‌ک داهینه‌رانی ئەم رهوته‌ شیعی هه‌ولێ نوێکرده‌وه‌ی شیعی کوردیان ده‌دا. شاعیر و رۆژنامه‌نووسی گه‌وره‌ی کورد، پیره‌مێرد، له‌ دواقۆناعی ژبانی رۆشنییدا له‌ نزیکه‌وه‌ به‌ وردی ئاگاداری هه‌ولێهکانی شیخ نووری و گۆران له‌م پێناوه‌دا بوو و ده‌رگای چاپه‌مه‌نیه‌کانی بۆ مشتومره‌ ئەده‌بیه‌کان ئاوه‌لا کردبوو.

ٺه گه چچی پاش ٺه م پڙککه و ته ش چه ن دین دیوانی شیعی شاعیرانی هاو چه رخ له سهر پڙگه و پڙچکه ی شیعی کلاسیکی کوردی بلاو کرانه وه، به لام ده توانین بلیین شیعی نویی کوردی به پابه رایه تیسی گۆران و شاعیرانی دوی ٺه و، بزوتنه وهی زالی ٺه ده بیی ٺه و سهرده مه پیکده هیئی. به ره مه می شیعیی گۆران وه کوو داهینه ریکی سهره کی و په ره پیده ری شیعی نویی کوردی، خالی پیکگه یشتنی دوو سامانی گه و ره ی شیعی کلاسیکی کوردیه که بریتین له دوو نه ریتی گۆرانی و کرمانجیی ناوه راست. به واتایه کی تر، له لایه که وه شیعی گۆران وه کوو نه ریتی گۆرانی له سهر کیشی پڙگه یی و خو مالی دارپژراوه و له لایه کی تریشه وه، له زاراوه ی ٺه ده بی کلاسیکی کرمانجیی ناوه راست که لکی وه رگرتووه. به پای هه ندی له توپژه ران، شیعی گۆران وه کوو خالی به یه کگه یشتنی شیعی دوو شاعیری گه و ره ی کوردی سه ده ی نۆزده هم، مه وله ویی کورد و نالی، له قه لّم ده دری. هه لّه ت پتویسته ٺامازه به وه ش بکری که ره وتی نوپوونه وهی شیعی تورکی به ده ستپشخه ری بزوتنه وهی «فه جری ٺاتی» و شاعیرانی نوپخوازی وه ک توفیق فیکره ت و ههروه ها بزوتنه وه شیعی کانی ٺه ده بی پۆژئاوایی تاراده یه ک کاریگه رییان له سهر شیعی گۆران داناوه.

هه ندی له لیکۆلّه ران وه کوو عیزه دین مسته فا ره سوول، گۆران به شاعیریکی ریالیست ده زانن. مسته فا ره سوول سهرجه م سامانی ٺه ده بی کرمانجیی ناوه راست تا ناوه راستی سه ده ی بیستم به ٺه ده بی کلاسیکی کوردی ناوبرده ده کا. هه ره به هه مان شیوه ش سهرجه م ویژه ی گۆرانی و له لووتکه یدا شیعی مه وله وی به ٺه ده بی پۆماتیکی کوردی له قه لّم ده دن. له روانگه ی ٺه وه وه ٺه ده بی کوردی به سهر سی به شی گه و ره ی کلاسیزم (ٺه ده بی کلاسیکی کرمانجیی ناوه راست و سه روو)، پۆماتیزم (ویژه ی گۆرانی) و ریالیزم (شیعی و چیرۆکی ناوه راستی سه ده ی بیستم له کوردستانی عیراق) دابه ش ده که ن (مسته فا ره سوول، ۱۹۶۸). هه ره به هه مان شیوه، مارف خه زنه دار له نامه ی دوکتۆراکه یدا - که پشکه شی به شی کوردۆلۆجی له ٺاکادیمیای پۆژه لاتناسیی سه نه تپتر بزۆرگی کردووه - له سهر ٺه و باوه په پی داده گری که زۆربه ی به ره مه ٺه ده بییه کانی ناوه راستی سه ده ی بیستم تا هه فتاکان، خاوه ن مۆرک و تاییه تمه ندیه کی ریالیستین.

ټه ویش پیی وایه که شیعری کوردی له شهسته کاند له قوتابخانه ی ریالیزمدا خوئی ده بینته وه (١٩٦٧). هه لبت ده کړی له روانگه په کی دیکه وه شیعری نویی کوردی به رابه رابه تیسی گورن له کوردستانی عیراق و سواره ی ئیلخانیزاده له کوردستانی ئیران به روماننیزمی نوی ناوبه یین؛ چونکه ریالیزم وه کوو قوتابخانه په کی ټه ده بی زیتر له دوو ژانری ټه ده بیسی چیروک و شانزنامه دا رهنگی دا وه ته وه. ټه گه رچی له شیعری نویی کوردیدا هه ست به نواندنه وه ی بنواتا ریالیستییه کان ده کړی، به لام ناکړی به شیعری ریالیستی ناویان لی به رین (سه جادی، ١٣٧٨).

ټه وه رته شیعرییه ی گورن و هاوړپیانی خستیانه ری، له بهر چوار هوی سهره کی نه یتوانی له گوتاری ټه ده بیدا رواله تی زال و گشتگیر له خو بگری: مهرگی گورن له سهره تای شهسته کاند، بلاوبونه وه ی چهن دین به ره می شیعری له فورمی کلاسیکدا، چالاکنه بوونی شاعیرانی نوخوازی شهسته کان، و ټاماده نه بوونی زهینیه تی جه ماوهر و کومه لگا بو وه رگرتنی فورم و شیوازی شیعری نوی. هه لبت، له هفتا کاند هندی شاعیری گه وری دیکه له کوردستانی باشووردا ناوبانگیان ده رکرد. به و جوړه ی کاکه ی فلاح له کتیه که یدا به ناوی کاروانی شیعری نویی کوردی (١٩٨٠) باسی کردووه، شاعیرانیک وه کوو کامران موکری، دیلان و به ختیار زیوهر له و سهرده مه دا، واته له کۆتایی شهسته کان و سهره تای هفتا کاند، توانییان پله و پایه یه کی به رز له شیعری کوردیسی ټه و قوناعه دا بو خویمان ده سته بهر بکه ن.

له کۆتایی شهسته کان و سهره تای هفتا کاند، چهن دین ره وتی گرنگی ټه ده بی له شیعری نویی کوردیدا سهریانه لدا. توپژهران روانگه ی جیا جیا یان سه باره ت به ناساندن و پولینبه ندیی ټه و ره وته شیعریانه ئاراسته کردووه. ټه گه رچی چهن دین ریپاز و ره وتی جوړاوجوړی شیعری له هفتا کان و هه شتا کاند سهریانه لدا، به لام تیمه پیمان وایه دوو ره وتی گرنگی شیعری به ناوه کانی روانگه و کفری له چاو ره وته کانی تر هینده گه شه یان به خو یانه وه بینی که ده توانرین وه کوو دوو قوتابخانه ی سهره کیی شیعری ټه و سهرده مه له قه لهم بدرین. یه که م ره وتی ټه ده بیسی گرنگ له م قوناعه دا بریتیه له قوتابخانه ی روانگه که شیرکوو بیکه س، شاعیری زور به ناوبانگی کورد، دامه زرینه ری بوو؛ دووهم، قوتابخانه ی

کفری که له تیف هه لمهت ناسراوترین شاعیری ئه و پربازیه. له خواره وهدا پاش ناساندنی ئه و دوو قوتابخانه یه هه ول دده دین به ره مه میکی دیاریکراوی ئه و شاعیرانه وه کوو نمونهی شیعری ئه و قوتابخانه گه له شی بکه پینه وه و له کۆتاییدا مۆرکی شیواز ناسانهی ئه و به ره مه مانه بخه پینه پروو.

۳- پیشینهی لیکۆلینه وه

ئه گه رچی ژماره ی سه رچاوه کان سه بارهت به خویندنه وهی شیواز ناسانهی شیعری کوردی له پاش ۱۹۷۰ به گشتی و شیعری کوردی له باشووری کوردستان به تایبه تی زۆر که مه، به لام هه ندی هه ولی به رچاوه تایبهت له م سالانه ی دوایی له وه به ستینه دا دراوه. ره خه کان سه بارهت به به ره مه می شیعری ئه و دوو شاعیره و خویندنه وهی لاینه جیا جیا کانی شیعره کانیان زیاتر له سه ره به ره مه مه کانی قۆناغی پاش سه ره هه لدان و بوو ژانه وهی هه ر دوو قوتابخانه شیعریه که به ئه نجام گه یشتوون. به واتایه کی تر، له کاتی که ژماره ی لیکداڼه وه کان له باره ی به ره مه مه شیعریه کانی قۆناغی یه که مه ی ئه و دوو قوتابخانه یه زۆر که مه، به لام چه ندین لیکۆلینه وهی ورده کارانه له سه ره شیعری قۆناغی دوایی ئه و دوو شاعیره نوو سراوه.

ژماره ی لیکۆلینه وه کان له سه ره شیعری شیرکۆ زیاتر له خویندنه وهی به ره مه می شاعیرانی هاوچه رخی ترث. ئه گه رچی به شیککی زۆری نوو سینه کان له سه ره شیرکۆ بیکه س و ته نانهت قوتابخانه ی پروانگه هه ش زیاتر تیشکیان خستۆته سه ره لایه نی سیاسی و کۆمه لایه تی ئه و په وته شیعریه و که متر ئاوریان له لایه نی ئه ده بی و شیوازی جوانیناسانه ی شیعری شیرکۆ داوه ته وه؛ به لام هه ندی توژیڤینه وهی بابه تیانه هه له رواله تی ره خه ی ئه ده بیدا له سه ره به ره مه مه کانی ئه نجام دراون. نمونه یه کی به رچاوه، کۆمه له وتاریکی نوو سه ران و ره خه گرانی به ناوبانگی کورده که له دوو توپی کتیبیکدا به ناوی تیریژه کان و شیعری شیرکۆ بیکه س بلاو کراونه ته وه. هه ندی له وه دیارانه ی له په وته ی ره خه کاری شیعری شیرکۆدا به شدارییان کردوه بریتین له: شیرزاد هه سه ن، به ختیار عه لی، پڕیین هه ردی و عه تا قه ره داغی.

نووسه ری ناسراوی کورد، به ختیار عه لی، له توژیڤینه وه یه کی تیروته سه لدا له سه ره

شعیری شیرکۆ بیکهس پیی وایه پرسیار له نهینیه کانی ئەزمونی شیرکۆ بیکهس پرسیاره له میژووی شاعر و فرههنگ و تهناهت ئەزمونی سیاسی کورد. بهختیار علی دنووسی: «شیرکۆ بیکهس له بهردهم دهراگای شعیری کوردیدا وهستاوه... ئەم پیاوه له کۆتایی شهسته کانه وه دست پیده کات و له سهفهری درێژی خۆیدا هیچ بهربهستیکێ شعیری سهخت له سههر پێگایدا نه وهستاوه، بهلام شیرکۆ له بهردهم نهوه شعیرییه کانی دوای خۆیدا بهربهستیکه که برین و شانگانی کاریکێ ئاسان نییه» (۱۹۹۹: ۲۰). له بهشیکی تری نووسینه کهیدا تیشک دهخاته سههر پیوهندی نیوان میژوو و شاعر له بهرهه می شیرکۆدا و دنووسی: «شیرکۆ تا ئیستا نزیکترین دهنگه که ههناسه کانی میژووی ئیمه له سههر ریتیمیکێ شعیری ئەنووسیتته وه» (۳۲). ههروه هاش، رپین ههردی له وتاریکدا به ناوی «سه رهه لدان و هه ره سه پینانی وینه ی باوک له شعیری شیرکۆ بیکه سدا» پیی وایه ده کرای سه ره جم به ره ه می شعیری شیرکۆ بیکهس به سههر دوو قوناعی جیا وازدا دابهش بکرای که بریتین له قوناعی پیش هه ره سه پینانی شۆرشێ کورد و قوناعی پاش ئه وه. لیره دا مه به ست له هه ره س روودا وه سیاسیه کانی ۱۹۷۵ له که نسکۆ و کاره ساتی لیکه و ته وه. له م روانگه وه، سی دیوانی تریفه ی هه لبه ست، که ژاوه ی گریان و من تینوئیتیم به گر ده شکێ ده که ونه خانه ی قوناعی یه که مه وه (۱۹۹۹: ۱۷۷).

هه ندیک له به ره ه مه کانی شیرکۆ بیکهس، له وانه ده ره بندی په پوله، بۆ نامه و په نگدان زۆتر بوونه ته جیی سه رنجی لیکۆ له ران و به پیی روانگه ی جورا و جور لیان کۆلرا وه ته وه؛ بۆ نمونه، له سههر دیوانی په نگدان ی شیرکۆ بیکهس چه ندين توئینه وه ی جیا جیا ئەنجام درا وه و هه رکامیان له روانگه یه که وه په هه ندیکێ ئه و شاعر ه یان خستۆته بهر باس و لیکۆ لینه وه. لوقمان په ئووف له وتاری «سیمۆلۆژیای په رنگ له شعیری شیرکۆ بیکه سدا: دیوانی په نگدان به نمونه» باس له وه ده کات که شاعر به شیوه یه کی بهربلا و که لکی له په رنگ و به تایهت په نگه کانی سوور و شین و پهش وه رگرتو وه و هه ست و سۆزه کانی به په رنگ نه خشان دو وه. ههروه ها دنووسی «ناوانی دیوانیک به په نگدان له خۆ وه نییه و نه بو وه، به لکۆ و پیوه ندیه کی راسته وخۆی به ژینگه و لایه نی دهروونی و پۆشنیری و کولتووری و هتد هه بو وه» (ره ئووف، ۲۰۱۷: ۴۸۰). له لایه کی تره وه

ناسۆ جه بار له لیكۆلینه وهیه كدا له سهر قه سیده ی رهنگدان، تیشکی خستۆ ته سهر لایه نی مه عریفی و بووناسانه ی ئه و شیعره و چۆنیه تیی که لکوه رگرتی شاعیر له بنه ما و هونه ره مؤدیرنیستییه کان به مه بهستی ئاراسته کردنی ناوئاخنی شیعره که به چه شتیکی ئه ده بی و له هه مبه ر ته وژمی مؤدیرنیته دا (جه بار، ۲۰۰۲). ههروه ها توێژه رانیکی تر وه کوو عه تا قه ره داغی (۲۰۰۲) و ریبار سیوه یلی (۲۰۰۳) له سهر شیعی شیروکۆ به گشتی و به تایهت قه سیده ی رهنگدان توێژینه وه یان بلاو کردوه ته وه.

لوقمان ره ئووف له وتاری «وشه ی فهرهنگی له شیعرهکانی شیروکۆ بیکه سدا» په رژاوه ته سهر ئه و وشانه ی گهرچی ره سه نی کوردین به لام ماناکانیان بۆ زۆربه ی خوێنه ران پروون نییه و شیروکۆ به مه بهستی زیندوو کردنه وه یان به کاری هیناون (۲۰۱۶). ههروه ها له وتاری «یاخیوون له شیعرهکانی شیروکۆ بیکه سدا: دیوانی ئیستا کچیک نیشتمانمه به نمونه» باسی جۆرهکانی یاخیوونی کردوه و یاخیوون له ده سه لاتی سیاسی و گهنده لی به بهرچاوترین جۆری یاخیوونی نیو ئه م دیوانه ناو ده با. له م باره وه ده نووسی: «یاخیوونه که ی شیروکۆ یاخیوونی پۆزه تیفن، به و مانایه شیروکۆ له پیناو باشبووندا یاخی بووه، نه ک رق لیوونه وه و دژایه تیکردن» (ره ئووف، ۲۰۱۶).

ههروه هاش ده توانین ئاماژه بۆ ناو نیشانی هه ندی له وتارهکانی تری ره ئووف و هاوکارانی بکه یین که هه ولیان داوه به که لکوه رگرتن له چه مک و بۆچونه ره خه یی و تیۆریکه هاوچه رخه کان هه ندی لایه نی دیاری شیعی شیروکۆ بیکه س شی بکه نه وه. هه ندی له و وتارانه بریتین له: «بنه ما و پیکهاته ی په خشانه شیعر: شیروکۆ بیکه س وه ک نمونه» (ره ئووف، ۲۰۱۳)، «گوتاری پۆلیفۆنی له ده قه و آلکانی شیروکۆ بیکه سدا» (عومه ر حه سه ن و ره ئووف، ۲۰۱۵) و «کارنامه ی ناو نیشان له ده قه و آلکانی شیروکۆ بیکه سدا» (ره ئووف و محه مه د عه لی، ۲۰۱۵). شادان قادر حه سه ن له کتیبی بزوتنه وه ی پروانگه و شیعی نوپی کوردی پیی وایه مۆرکی جیاکه ره وه ی قوتابخانه ی پروانگه له گه ریانه ئه ده بییهکانی تری ئه و سه رده مه بریتییه له گرنگیدانی زۆر به ته کنیکه ئه ده بییهکان (۲۰۰۵: ۹۶). کتیبی سیماکانی پۆستمۆدیرنه له ئایدیای شیعی شیروکۆ بیکه سدا (۲۰۱۱) په کینکی تر له توێژینه وهکانی ره ئووف لوقمانه له پیوهندی له گه ل خوێندنه وه ی

شعیره کانی شیرکۆ بیکه سدا. له لایه کی دیکه وه، ته باری و ئه وانسی تر تیشکیان خستۆته سهر ره نگدانه وهی لایه نی کۆمه لایه تیی به ره مه کانی شیرکۆ بیکه س و «ئازادی» یان وه ک بنواتایه کی فره پات و شعیره کانیا به ئاوینه ی بالانوینی ژان و نه هامة تی و گرفته کانی کۆمه لگای سه رده می شاعیر ناوبرده کردووه (۱۳۹۵: ۱۲). سه باره ت به خویندنه وهی شعیره کانی له تیف هه لمه ت هه ندی لیکۆلینه وهی زانکۆیی و وتار ئه نجام دراون. هاوژین سلویه عیسا له نامه ی دوکتۆراکه یدا به ناویشانی ره هه ندی ده روونی له شعیره کانی له تیف هه لمه تدا - که سالی ۲۰۱۲ پیشکشی زانکۆی کۆیه ی کردووه - هه ولی داوه خویندنه وه یه کی ده رووناسانه له شعیری له تیف هه لمه ت ئاراسته بکات. ئه وه له م پیناوه دا سه ره تا به شه پیکه پنه ره کانی خودی مرۆیی و ئاسته جیا جیا کانی ئاگایی مرۆیی له روانگه ی تیۆریه کلاسیکه ده رووناسانه کانه وه ده خاته بهر باس و لیکۆلینه وه و پاشان هه ول ده دات زۆریه ی واتا تا که که سی و ره هه نده ده روونیه کانی شعیری له تیف هه لمه ت ده ستیشان بکات. سامان عیزه دین له نامه یه کی ماستیردا به ناویشانی بنیاتی هونه ری له شعیره کانی له تیف هه لمه تدا - که پیشکشی زانکۆی به غدادی کردووه - به پیچه وانیه ی توژیینه وه ی پیشوو، تیشکی خستۆته سهر زمان و وینه و شیوازی هونه ری شعیری له تیف هه لمه ت، واته ئه م توژیینه وه زیاتر له فۆرمی ئه وه شیعرانه کۆلیوه ته وه و هه ولی داوه ته کنیکه ئه ده بییه کانی ئه وه شیعرانه ده ستیشان بکات که مۆرکیکی نوێخوازانه یان به خشیوه ته شعیری شیرکۆ بیکه س (۲۰۰۷).

سه باره ت به قۆناعی یه که می شعیری له تیف هه لمه ت، ئاوات محمه د پیتی وایه دیوانی خوا و شاره بچکۆله که مان - که به یه که م به ره مه می گرنگی قوتابخانه ی کفری داده نری - له رووی زمانی ئه ده بییه وه گه یشتوو ته لووتکه و ده لیت: «ئه وه زمانه شیعریه ی له تیف له خوا و شاره بچکۆله که مان ره نگرژیی کردبوو، بایه خدان بوو به جوانکاریی ده ربهرین له وینه ی شعیری تازه دا که له سه ر بنه مای مامه له یه کی جیاواز له گه ل وشه دا دروست بووبوو» (۱۹۹۴). ئه وه پیتی وایه که ئه وه زمانه شیعریه ی له تیف هه لمه ت تا کۆمه له شعیری ئه م پرۆباره وشک ناکات درێژه ی هه بوو. عه لی تاهیر به رزنجی له وتاریکدا به ناویشانی «نه رگسیه ت یان خود له شعیری له تیف هه لمه تدا» پیتی وایه ئه گه رچی

به شیکی زوری شیعی کوردی زیاتر گرنگایه تی به بابه تی کومه لایه تی و کیشه کانی داوه، به لام له به شیکی شیعه کانی له تیف هه لمه تدا خود به رجه سته کراوه ته وه و به کارهینانی جیناوی یه کهم که سی تاک وه کوو تاقه پیرسونای سه ره کیی شیعر، ده وری گرنگی گیراوه له ده وله مندکردنی شیعی هه لمه ت له م رووه وه (تاهیر به رزنجی، ۲۰۰۲).

۴- چوارچینوهی تیۆریک

۴-۱- شیوازاناسی

چوار قوتابخانهی گرنگی شیوازاناسیی هاوچه رخ بریتین له شیوازاناسیی وه سفی، شیوازاناسیی پیکهاتنی، شیوازاناسیی ئه رکخواز و شیوازاناسیی پیکهاته خواز. دامه زینه ری شیوازاناسیی وه سفی شارل بالی^۱ ی سویسری، له قوتابیانی فیردینان دوسوسوره که به بنیاتنه ری شیوازاناسیی نوئ ده ناسریت. شیوهی کاری بالی به م چه شنیه که رسته و کۆوشه و وشه هاوواتاکان پیکه وه به راورد ده کات و به و ئه نجامه ده گات که ناوه روکی ئه مانه ئه گه رچی وه کوو یه کن به لام له پرووی هه ست و سۆزه وه جیاوازن. شیوازاناسیی پیکهاتنی که به شیوازاناسیی تاکه که سیش ناسراوه، به پینچه وانه وه به دواي هۆکاره کانی پیکهاتنی شیوازی که سه کیدا ده گه ریت. لیۆ ئیسپیتزیر^۲ ی ئالمانی به دانهری ئه م شیوازه له قه له م ده دریت. شیوازاناسیی ئه رکخواز به ئاوردانه وه له زمانناسیی ئه رکخواز، ئه رکی زمانی ده قه که تاوتوئ ده کات. به پیتی ئه م شیوازه، زمانی ئه ده بی وه ک چه شتیکی زمان، ئه رکیکی تایبه تی هه یه که له وانیه ئافرانندی جوانی یان کارتیکه ری و باندۆری لی بکه ویته وه. باسی سه ره کیی شیوازاناسیی پیکهاته خوازیش ئه وه یه که هیچ پاژیک به تاقی ته نیا واتادار نییه، به لکوو پاژ و هیمانیه کانی هه ره ده قیک ده بی له پنه ندیی له گه ل پاژه کانی تردا و به گشتی له گه ل کووی به ره مه که دا له به رچاو بگیردرئ (شه میسا، ۱۳۷۴: ۱۱۸-۱۲۹).

له نیو توئۆهرانی هاوچه رخی ئیراندا که سانیک وه کوو به هار، مه حجوب، خه تیبی، زه رپنکووب، شه فیعی که دکهنی، ئیختیار، عیادیان، شه میسا، سه مه ره، میرساقی و پوورنامداریان له مه ر شیوازاناسی و شیوهی تاوتوئکردنی

1- Leo Spitzer (1887-1960).

2 Leo Spitzer (1887-1960).

شیواژناسانه‌ی ده‌قه‌ئه‌ده‌بیه‌کان بیر و بوچوونی خویان ده‌رپرپوه. شیوه‌ی پروبه‌روبوونوه‌ی ئەم تویره‌رانه له‌گه‌ل ده‌قدا له‌هه‌ندی ره‌ه‌نده‌وه‌وه‌کوو یه‌که و له‌هه‌ندی لایه‌نی تریشه‌وه زور جیاوازه. ئەم خالانه‌ی خواره‌وه، ئەو هیمانه‌هاوبه‌شانه‌ن که ئەم تویره‌رانه له‌خویندنه‌وه‌ی شیواژناسانه‌ی ده‌قیکی ئەده‌بی و زمانیدا سه‌رنجیان ده‌ده‌نی: ۱. هزر و بیر و پروانگه؛ ۲. هه‌ست و که‌سایه‌تی دانەر؛ ۳. وشه‌بژیری؛ ۴. چۆنیه‌تی ده‌رپرین و شیوه‌ی به‌کارهینانی زمان؛ ۵. بابەت و واتا و دارشتنی هونه‌رییان؛ ۶. یه‌کیه‌تی فۆرم و ناوه‌روک؛ ۷. ته‌بایی نیوان تایه‌تمه‌ندییه‌ زمان و هیمانه‌ واتایه‌کان؛ ۸. درکه و خوازه؛ ۹. به‌ستینی بیژه‌یی؛ ۱۰. لادان له‌ زمان و پرسیاسایی و لوژیکیه‌کانی (ئیرانزاده، ۱۳۹۰).

۲-۴- شیواژناسی له‌ پروانگه‌ی سیرووس شه‌میساه

شه‌میساه به‌مه‌به‌ستی خویندنه‌وه‌ی شیواژناسانه‌ی ده‌قیکی ئەده‌بی، ده‌قه‌که له‌ سێ ئاستدا تاوتوی ده‌کات که بریتین له: ئاستی زمانی، ئاستی هزری و ئاستی ئەده‌بی. «شیوه‌یه‌کی خویندنه‌وه‌ی شیواژناسانه، تاوتویکردنی به‌ستینی بچووکه^۱ و بریتیه‌ له‌ تاوتویکردنی شیواژناسانه‌ی شیعر یان کورته‌چیرۆک و هتد؛ له‌ به‌رامبه‌ردا، به‌ستینی مه‌زن^۲، خویندنه‌وه‌ی شیواژناسانه‌ی هه‌موو به‌ره‌مه‌کانی شاعیر یان نووسەر، یان قوناغ، یان ژانریکی ئەده‌بی ده‌گرێته‌به‌ر» (شه‌میساه، ۱۳۷۴: ۱۶۱).

۱-۲-۴- ئاستی زمانی

ئەم ئاسته‌ بوخۆی به‌ سه‌ر سێ لقی ده‌نگناسی، وشه‌ناسی و پرسته‌ناسیدا دابه‌ش ده‌بیت.

یه‌که‌م: ئاستی ده‌نگی یان شیواژناسیی ده‌نگه‌کان

ئەم ئاسته‌ -که‌ ئاستی ئاوازی (مۆسیقای) شی پی ده‌گوتری- ئاور له‌ دوو لایه‌نی ده‌قه‌که‌ ده‌داته‌وه: ۱. ئاوازی ده‌روه‌وه (هه‌روه‌ها پاله‌کی)، واته‌ کیش و سه‌روا و پاشسه‌روا؛ ۲. ئاوازی ناوه‌وه، واته‌ جوانکاریه‌ بیژه‌یه‌کان وه‌ک

1 micro-context.

2 macro-context.

جۆرهکانی هاوشیویه، جۆرهکانی دووپاته، جۆرهکانی سهجع و هتد.

دووهم: ئاستی وشهیی یان شیوازناسیی وشهکان

لهم ئاسته‌دا تیشک ده‌خه‌رتته سه‌ر شیویه وشه‌بژیژی، به‌رفراوانیی هه‌ندی له وشه‌کان، وشه‌بیانییه به‌کاره‌ینزاوه‌کان، ئارکائیسیم، وشه‌هاوواتاکان و هتد. «جار وایه هه‌ندی وشه‌له به‌ره‌می که‌سه‌یکدا سه‌رنچراکیشه و ئه‌مه ده‌توانی له دیاریکردنی شیوازی که‌سه‌کیدا یارمه‌تیده‌ر بیت» (۱۵۴).

سێیه‌م: ئاستی رسته‌یی یان شیوازناسیی رسته

له‌م ئاسته‌دا ئاو‌ر له‌رسته‌کان له‌رووی ته‌وه‌ره‌ی هاووشینی، کورت و دریشی، شیویه و شوینی جیگرنتی پاژه‌کانی رسته، جۆره‌کانی کردار ده‌دریته‌وه.

۴-۲-۲- ئاستی ئه‌ده‌بی

له‌م ئاسته‌دا سه‌رنج به‌م لایه‌نانه‌ ده‌دری: فره‌پاتی ئه‌و وشانه‌ی له‌واتای مه‌جازیدا به‌کاره‌ینزان؛ زانستی روونییژی، وه‌ک شو‌به‌اندن، خوازه، هیمما و درکه؛ جوانکاری واتایی وه‌کوو پۆشین، پیکه‌وه‌گونجان، تیلنیشان و به‌گشتی زمانی ئه‌ده‌بی و لادانه‌هونه‌رییه‌کان و داھێنان له‌زماندا.

۴-۲-۳- ئاستی هزری

ئهم ئاسته‌باس له‌وه‌ده‌کات که به‌ره‌مییک ده‌ره‌سه‌ستخوازانه‌ی یان به‌ره‌سه‌ستخوازانه، شادیخوازانه‌ی یان که‌سه‌رخوازانه، هزرخوازانه‌ی یان ئه‌وینخوازانه و سو‌فیگه‌رانه؟ گه‌لو بانگه‌شه‌بوچ روانگه و ریبازییک ده‌کات؟ ناخو دانه‌ره‌که‌ی نیشتمانپه‌روه‌ره یان مه‌زه‌به‌بی، گه‌شبینه‌ی یان په‌شبین؟ بو‌چوونی سه‌باره‌ت به‌هه‌ندی پرسی وه‌ک ئه‌وین، ئاستی، ئازادی، مه‌رگ، ژیان و هتد چییه؟ و هه‌ندی پرسی تری له‌م چه‌شنه.

شیوازی ئاماژه‌یه ئه‌و بابه‌تانه‌ی له‌باسی تاوتویکردنی ده‌قیکی ئه‌ده‌بیدا خسته‌مانه‌روو، ته‌نیا وه‌کوو نمونه‌ن و دیاره‌به‌سه‌رنجدان به‌ده‌ق، قوناغ و ژانره‌ئه‌ده‌بییه جیاجیاکان، شیویه شیوازناسییبه‌که‌جیاواز ده‌بیت. هه‌روه‌ها پتویسته‌سه‌رنج به‌م خاله‌گرنگه‌بدریت که‌هه‌موو تابه‌تمه‌ندییه‌کان بایه‌خی شیوازناسانه‌یان نییه. تابه‌تمه‌ندیی ئه‌ده‌بی، ئه‌و تابه‌تمه‌ندییه‌چه‌ندپاته‌یان نائاساییانه‌ی

تایهت به دانه‌ریکی دیاریکراون، که یان سه‌رنجی خوینه‌ری وردیین بو لای خویمان راده‌کیشن، یان له دوو توویی ده‌قه‌که‌دا شاراوون و شیوازاناس به دواي دۆزینه‌وه‌یاندايه (شه‌ميسا، ١٣٧٤: ١٥٨-١٥٩).

شه‌ميسا له به‌ره‌مه‌يکي تريدا باس له چوار ئاستي جياجياي شيعر ده‌کا و به‌ره‌مي شيعري به‌گویره‌ي ره‌هنده‌کانی کاریگه‌ریتی، ئەده‌بییه‌ت، زمان و ده‌رپین به‌سه‌ر چوار ئاستدا دابه‌ش ده‌کات که بریتین له:

١. ئەوانه‌ی که هه‌ر چوار لایه‌نه‌که‌ی سه‌ره‌وه‌ی تیندايه؟
٢. ئەوانه‌ی که کاریگه‌ر و ئەده‌بین به‌لام زمانه‌که‌یان هونه‌ری نییه؟
٣. ئەوانه‌ی که ئەده‌بی نیین به‌لام ده‌رپرینتیکی هونه‌ریان هه‌یه؟
٤. ئەوانه‌ی که هه‌م نائه‌ده‌بین و هه‌م ده‌ربرینه‌که‌شیان ناهونه‌ریه (١٣٧٥: ٣٧٤).

١-٥- ناساندن

شیرکۆ بیکه‌س، جیاواز له بنه‌ما شیوازاناسانه‌کانی گوتاری زالی ئەده‌بیی ئەوه سه‌رده‌مه و به‌دوور له بنه‌واشه‌مه‌عریفییه‌کانی دوو قوتابخانه‌ی کفری و هه‌ولیر، هه‌ولێ دامه‌زراندنی ره‌وتیکی نویی له شيعری کوردیدا دا که به‌قوتابخانه‌ی پروانگه‌ناسراوه. پروانگه‌له‌کۆتایی شه‌سته‌کاندا سه‌ره‌له‌ده‌دا، به‌لام به‌یاننامه‌که‌ی به‌شێوه‌ی فرمی له ١٩٧٠/٤/٢٥ دا به‌واژۆی شیرکۆ بیکه‌س، حسین عارف، کاکه‌مه‌م بو‌تانی، جه‌مال شارباژیری و جه‌لال میرزا که‌ریم له‌پوژنامه‌ی هاوکاریدا بلاو ده‌کریته‌وه. پاشان هه‌ر له‌وه‌روژنامه‌یه‌دا بو‌ماوه‌ی چوار سال گۆشه‌یه‌ک به‌ناوی «پروانگه‌، یاران و نه‌یارانی» کرایه‌وه که تیندا نووسه‌ران و ره‌خنه‌گران دانوستانیکی ره‌خنه‌ییان له‌سه‌ر پێویستی گۆرانکاری له‌ئه‌ده‌بی کوردیدا هینایه‌ئاراوه. هه‌ندی له‌وه‌ناوه‌دیارانیه‌ی به‌شدارییان له‌وه‌نوسینه‌ده‌دا ده‌کرد، بریتیبوون له‌شیرکۆ بیکه‌س، حسین عارف، سه‌لاح شوان و کاکه‌مه‌م بو‌تانی.

بزووتنه‌وه‌ی ئەده‌بیی پروانگه‌، به‌به‌راورد له‌گه‌ل بزوته‌ ئەده‌بییه‌کانی تری ئەوه سه‌رده‌مه‌یه‌که‌گرتووتر و کاریگه‌رت‌تر ده‌که‌وت. ئەم بزوته‌ په‌نگو‌روویه‌کی ته‌واو خودئاگا و جیاوازی هه‌بوو. خودئاگا له‌وه‌رووه‌وه‌که‌تاقه‌ په‌وتینک بوو له‌جفینه‌جۆربه‌جۆره‌کاندا ده‌ستی دایه‌بلاو‌کردنه‌وه‌ی به‌یاننامه‌کانی خوئی، و جیاواز له‌وه‌

پروانگهوه که له لایه کهوه دایرانی خوئی له نه ریته کؤنه ئەده بییهکانی شیعی کوردی به راشکاوی پیشان ده دا و له لایه کی دیکه وه خوئی نه ک هه ر وه ک درێژه پیدهر، به لک وو ته و او که ری نه ریتی ئەده بیی گؤران ده زانی (سه جادی، ۱۳۹۴). ئەم ره وته به دواي ئەوه وه بوو سه رنجی گشتیی خه لک بو واتای سه ره کیی شیعر رابکیشی و خوئی وه کوو دژکاری قوتابخانهی کفری پیناسه نه کرد، به لک وو درێژهی به ره وتی شیعیی گؤران دا. شیړکۆ بیکه س له م پیناوه دا کۆمه له شیعه رکانی کاوهی ئاسنگه ر (۱۹۷۱)، من تینو یتیم به گر ده شکئی (۱۹۷۴)، کازیوه (۱۹۷۸) و ههروه ها شانۆنامهی هؤنراوی ئاسک (۱۹۷۸) ی له سه ر ریبازی پروانگه بلاو کرده وه. کاریگه ریه کانی قوتابخانهی روانگه به سه ر چالاکیه ئەده بی و فهره نگیه کانی ئەو سه رده مه وه هه ر زوو به ته واهه تی هه ست پیده کرا و جوړه گور و تینیکی زۆری به خشییه جموجو له رو شنبیره کانی ئەو سه رده مه.

شیړکۆ وه کوو دیارترین دهنگی قوتابخانهی روانگه له لایه ن ره خنه گران و لایه نگرانیه وه به پاشای وشه، سولتانی خه یال، ئیمپراتۆری شیعر و ده ریای مرواریی ناودیر کراوه. شیړکۆ بیکه س خاوه ن زیاتر له چل به ره می ئەده بییه. هه ندیکیان بریتین له: که ژاوهی گریان، دوو سروودی کیوی، شایی شه هید، ته متومان، دال، ده ره بندی په پووله، یادداشتی ماکه ویککی ره شپۆش، میرگی زام میرگی هه تاو، بۆنامه، خاچ و مار و روژژمیری شاعیری، نسئی، ژن و باران، ره نگدان، پیاوی له دارسیو، پایزه میوان، گۆرستانی چراکان، سرووده به ردینه کان، هه فتا په نجه ره ی گه رۆک، ملوانکه، تۆ ئە توانی به قومی ماچ بمخه یته وه هه لقولین و ئیستا کچیک نیشتمانمه.

۵-۲- نمونهی شیعی

من تینو یتیم به گر ئە شکئی

ئاوم... ئاوم / ئاوی تینووم... / سه رچاوه کهم له ده می شه ویکی سویردا / هه لئه قولئی / جیییی شه پۆلی خنکاوی / خوئی هه لئه گریئ.
ئاوی تینووم... / رووباری ئاواتی ماندووی رووه زه ریا... / سه ره لگرتووم- / به ژیر پردی شه هیدی نۆساله و / سه به یئیدا... تینه په رم / روخی خویناوییی خۆم

ته سپرم .

ئاوی تینووم / هه تا سهر به ره و خوار برؤم / تاده موچاوی غه رییم / له ریگه ی
 دوورترا بشؤم / له تینوئیتیم ته خوریته وه و... خؤم هه ر تینووم!
 هه تا درپژتر بیمه وه... / هه تا باو هس بؤ داهاتووم بگرمه وه، / بواری ترسم...
 له چاوی مه له وانه پیره کانا / قوولتر ته بی... / هازه ی گه رووم... له گوئی
 که شتیه وانه / کوره کانا... به گورتر و خورتر ته بی.
 ئاوی تینووم. / جوگه یه کم... له که نارما خه م شین ته بی / ئازار ئه پروی و گول
 ده رته کا / چل تاجی گر له سهر ته کا / خوین بولبوله و بؤی ته خوینی.
 ئاوی تینووم... / خه م خورکی خوئی زامه کانم... ته مخواته وه! / پیستی
 قلیشواوی دیمی / له شی وهرزی ساله کانم... ته مخواته وه... / من... فرمیسم...
 چاوه کانم ته خواته وه!.

من... گریانم... پیکه نینم ته خواته وه! / گوئی بیده نگیم... هاواری چه مه کانم
 ته خواته وه! / پرسه کانی حوزه یرانم، / جه ژنه کانی مانگی مارتم ته خواته وه!
 ئاوی تینووم... / من تینوئیتیم ته مخواته وه / شپرزه ییم... دلنیا ییم هه لته مژی.
 هه ناسه م... سییم هه لته مژی. / برینه کانم... جیی ساغم ساپژ ته که ن. /
 زیندانه کانم: رووناکي هه لته هینجن
 گونا هه کانم... نوپژ ته که ن. / شه وه کانم روژوو ته گرن! / ئاوی تینووم [...] (۲۸۶-۲۷۷ : ۲۰۰۲)

۳-۵- شیکاری شیواناسانه

۱-۳-۵- ئاستی زمانی

ته گه رچی له سه ره تادا شیوازی زمانیی شیعری گوران کاریگه ریی له سه ر
 یه که م به ره مه کانی شیرکو وه کوو به ره مه سه ره تاییه کانی قوتابخانه ی پروانگه دا
 هه ست پنده کری، به لام دواتر گورانکاری به سه ردا هات. له ئاستی زمانیدا
 ته نانه ت خودی شیرکوش پیی وایه شیعره کانی له سه ره تادا له پروی زمانیه وه
 هاوشیوه ی شیعره کانی گوران و پیره میرد و هه ردی بووه و پاش قوتابخانه ی
 پروانگه بوو که گورانی به سه ردا هات (۱۳۸۶ : ۴۷). به واتایه کی تر، جیاوازیه کی
 ته وتو له نیوان شیوازی زمانیی دوا به ره مه کانی گوران و تریفه ی هه لبه ستدا

نییه، که به کهم دیوانه شیعری چاپکراوی شیرکو بیکهسه، به لام له دیوانی من تینوئیتیم به گپ ده شکیدا - که پاش تاقیکردنه وهی چه ندین نه زمون و بلاوکردنه وهی هندی دیوانی تر ناراسته ی کرد- شیوازی راسته قینهی شیرکو درده که وی و قوتابخانهی روانگه توانی مۆرکیکی سه ره خو بو خوئی دهسته بهر بکات.

تایه تمه ندییه کی تری شیعری شیرکو له م پرووه بریتیه له فره پاتیبونسی ئه و وشانهی هه لگری واتای پاله کین؛ به چه شنخ که بیجگه له مانای قامووسی وشه کان، زیاتر لایه نی زهینی و باری فرههنگی وشه کان بهرجهسته کراونه ته وه. له لایه کی تره وه، پانتای بهر فراوانی جوگرافیای کوردستان به هه موو ناوچه و زاراوه کانیه وه له چه شنی وشه بژیری شیعری شیرکو دا رهنگی داوه ته وه. هه ر بویه ش زیاتر له هه ر شاعیریکی تر هه ولی داوه که لک له وشه و دهسته واژه ی سه رجه م زاراوه و بنزاراوه کوردییه کان وه بهر بگری. هه روه هاش، ژماره ی وشه کۆنباوه کان له شیعری شیرکو دا له چاو شاعیرانی تر زۆرتره. بیجگه له مانه ش، به کارهینانی وشه ی ره سه نی که مپاته بو بهر دهنگی نوخبه و بژارده لایه نیکی تری ئاستی زمانی شیعری قوتابخانهی روانگه یه و ئه م تایه تمه ندییه ش بو وه ته هوی ئه وهی خوینه ری ئاسایی شیعری شیرکو ناچاره له نیو فرههنگه کاندای به دوا ی واتای وشه کاندای بهر بگری.

۵-۳-۲- ئاستی ئه ده بی

دیوانه سه ره تایه کانی شیرکو که متر ئه ده بییه تیان تیدا به دی ده کری و ته نانه ت له هندی شیعری ئه و قوناغه شدا به شیوه یه کی راسته و خو هندی گوتیه دروشمئاسا درده خات و له هندی شوینی تر دا ته نانه ت له په ند و نامۆزگاریش نزیک ده بیته وه که له شیوازی رۆمانتیکی ساکار نزیکیان ده کاته وه. ئه م په وته له دیوانی من تینوئیتیم به گپ ده شکیدا گۆرانی به سه ردا هات و شیعره کانی پاش ئه م قوناغه بایه خی زیاتریان دایه ئه ده بییه ت و پیکهاته ی هونه ری. له به شیکی زۆری شیعره کانی شیرکو بیکه سدا، گرنگیه تی و بایه خی خه یال مۆرکی بهرچاوی بهر هه مه کانی پیکه هینن. هه روه هاش، به جوانیناسانه کردنی لایه نه کانی ژیانی رۆژانه و ته نانه ت نواندنه وهی کیشه کۆمه لایه تی و ئابوورییه کانی ش به شیوه یه کی ئه ده بی و شیوازیکی جوانیناسانه له شیعری شیرکو دا به باشترین

شیوه نهنجام دراوه. زۆربهی ره‌خه‌گران پیمان وایه شیعه‌کانی شیرکۆ که بۆ بۆنه‌یه‌کی تایهت له شاخدا نووسراون له پرووی ئەده‌بیه‌وه ناگه‌نه ئاستی شیعه‌کانی دواتری و ته‌نانهت پیشووشی. شیرکۆ بۆخۆشی له‌م باره‌وه ده‌لێت: «خۆم به ده‌ستی خۆم له پیناوی چاره‌نووسه‌ گه‌وره‌که‌دا قوربانیم به هه‌ندی لایه‌نی ئیستاتیکی جوانکاری داوه و ساکارانه نا به‌لام ساده‌تر دامرشتوو» (۱۹۹۰: ۱۲).

وه‌سفی ئەده‌بیه‌ی ناوی که‌سایه‌تیه‌کان و پرووداوه‌کان و ته‌نانهت شوینه جوگرافییه‌کانیش وه‌ک ناوی شاره‌کان و ناوچه‌کان به شیوه‌یه‌کی به‌رچاو‌ره‌نگیان داوه‌ته‌وه. نواندنه‌وه‌ی واقع به شیوه‌یه‌کی ئەده‌بی، به‌چه‌شنی که ئە‌گه‌ر واقعی ده‌ره‌کی کاره‌ساتبار و ئالۆزه ئەم پرووداوانه له شیعی شیرکۆدا به شیوه‌یه‌کی ئەده‌بی نویندراونه‌ته‌وه و ده‌کارین بیژین واقعی ناوه‌کی له‌و شیعرانه‌دا جیا‌یه له واقعی ده‌ره‌کی، ئە‌گه‌رچی له سه‌ریشی دامه‌زراوه. بۆ نمونه هه‌ندی له‌و چه‌مکانه‌ی پێوه‌ندیان هه‌یه به پرووداوه‌کانی واقعی ده‌ره‌کیه‌وه و له شیعی شیرکۆدا به شیوه‌یه‌کی هونه‌ریانه مامه‌له‌یان له‌گه‌لدا کراوه بریتین له: نسکۆ، هه‌ره‌س، کۆچ و کۆره‌وه، شکست و ناو‌میدی، کیمیا‌بارانی هه‌له‌بجه، هه‌ژاری و هه‌تیوی.

زۆربه‌ی به‌ره‌مه‌کانی شیرکۆ له قۆناغی دوا‌یدا له پرووی قالبه‌وه ده‌چنه‌خانه‌ی شیعی درێژی گێرانه‌وه‌یه‌وه، به سه‌رنجدانی زۆر له سه‌ر پاراستنی مۆرک و تایه‌تمه‌ندیه‌کانی شیعی لیری‌ک و گرنگیدان به هه‌ست و خه‌یاڵ. هه‌ندی ره‌خه‌گر ناوی شیعی چیرۆک‌نامه‌یزیان لی ناوه. بۆ نمونه باخان ئەحمه‌د حه‌مه‌ئهمین له نامه‌ی ماستیره‌که‌یدا که تاوتوی شیعی گێرانه‌وه‌یی له به‌ره‌می چه‌ندین شاعیردا کردووه، شیعی شیرکۆ وه‌کوو به‌رچاو‌ترین نمونه‌ی شیعی درێژی چیرۆک‌ناسا پیناسه‌ کردووه (۲۰۱۴: ۷۵). شیرکۆ بیکه‌س بۆخۆشی پێی وایه جیا‌وازیه‌کی سروشتی له نیوان چیه‌تی شیعی کورت و درێژ له ئارادایه. ئەو له دیمانه‌یه‌که‌دا قامک ده‌خاته سه‌ر ئەو خاله‌ی که شیعی درێژ به هیچ شیوه‌یه‌ک نا‌کرێ به سه‌ر چه‌ندین به‌شی بچوو‌ک و سه‌ربه‌خۆدا دابه‌ش بکری. ئەو پێی وایه شیعی درێژ وه‌کوو رۆمانیک وایه که سه‌رجه‌م پاژه‌کانی ده‌بی له پیناوه‌سته‌به‌رکردنی هاماویکی یه‌ک‌گرتوو‌دا ده‌ور بگێرن (۱۳۸۶: ۴۵).

له شیعی شیخوڏا قالبه کانی دیکه ی شیعر وه ک پوستره شیعر، رومانه شیعر، شیعی گپرانه وهی، قه سیدهی دریژ و ههروهه ژانرگه لیککی وه ک شانؤنامهی شیعی ده بیترین که هه ندیکیان وه ک پوستره شیعر و رومانه شیعر به داهینانی تاکه که سیی خوئی ئه ژمار ده کریین. له دواقوناغه کانی شیعی ریدا، شیخوڏا به تاشکرا و داهینه رانه قالبیکی لیکدراو و کراوهی به ناوی دهقی و آلا به رهه م هینا که له لاییکه وه وه کوو کویه ک چه ندین قالبی شیعی جیاوازی له خو گرتوه و له لایه کی تریشه وه هه ولی داوه وه کوو ده قیکی کراوه ئاراسته ی بکا که تیدا مانایه کی دیاریکراو چهقی نه به ستوه.

لایه نیککی دیکه ی شیعی شیخوڏا گرنگیدانه به دوری هینماکان که به گشتی به سه ر دوو به شی هینمای گشتی و هینمای تاکه که سیدا دابه ش ده بن. مه به ست له هینمای گشتی ئه و ناو و وینه و رووداوانه بؤ هه مووان ئاشنان و هه مووان وه کوو هینمایه کی کومه لایه تی له قه له می ده دن، که چی له هه مبه ردا، هه ندی هینمای تاکه که سیش که پونه ندیان به رابردوو و ژانی تایه تی خودی شاعیره وه هیه له به رهه مه کانیدا ده رکه وتوون. شیخوڏا هینده وه ستایانه مامه له ی له گه ل هینما تاکه که سییه کاندا کردوه که توانویه تی تا راده یه کی زور له گشتیکردنه وهی هینما تاکه که سییه کاندا سه رکه وتوو بی. نمونه ی ئه و جوړه هینمایانه بریتین له بیوه ژن که دایکته تی، پشمه رگه که هه فالی نزیکی خو یه تی، یان په نج و ئازار و ته زمونه تاکه که سییه کانی خوئی وه ک هه ژاری، هه تیوی، نه داری، ته نیایی، دووری، کوچ و مه نفا.

۵-۳-۳- ئاستی هزی

له پرووی هزی و واتایه وه سه رجه م شیعی شیخوڏا بیکه س هه لگری کومه له هه لوئستیکی به رچاوه سه باره ت به رووداوه گرنگه سیاسی و کومه لایه تییه کانی سه رده می ژانی روئشنیرانه و شوړشگپرانه ی خوئی. به واتایه کی تر، که م پرووداوی سیاسی و کومه لایه تی میژووی روئشنیری و سیاسی هاوچه رخ هیه له شیعی شیخوڏا بیکه سدا په نگی نه دابیته وه. هه ر ئه م گوته یه سه باره ت به ده رکه وتنی که سایه تییه گه و ره کان له شیعه کانیدا راسته؛ واته شیعی شیخوڏا لیاوانلیوه له ناوی شاعیران و میژوونووسان و سیاسه توانان و شوړشوانانی گه و ره کورد هه ر له دیرزه مانه وه تا ئیستا. له پال ئه مانه شدا، مروث ده کارئ

پروبه پرووی نواندنه وهی جوگرافیای فهره‌ه‌نگیی کوردستان بیی له شیعی شییرکۆدا؛ واته کهم شار و ناوچهی گرنگی کوردستان هه‌یه شییرکۆ بیکه‌س ناماژهی بۆ نه‌کردین. شییرکۆ گرنگیه‌کی زۆر ده‌دا به و که‌سایه‌تی و پرووداوانه‌ی له لایه‌ن ده‌سه‌لاتی زاله‌وه خرابوونه په‌راویزه‌وه. ده‌رکه‌وتنی پروودا و که‌سایه‌تییه میژووویه‌کان له شییریدا و به‌خشیینی لایه‌نیکی زهینی به و پرووداوه میژووویانه و ناوه‌کیکردنه‌وهی ئه‌و پرووداوانه به چه‌شنی که ئه‌و پرووداوانه به‌شیکن له شییره‌که و شییره‌که‌ش به‌شیکه له و پرووداوانه. هه‌ر بۆیه‌ش ده‌رکه‌وتنی هاوکیشه‌ی نیوان خود و میژوو.

هۆنراوه‌کانی ئه‌م شاعیره مه‌زنه سه‌بارهت به کاره‌سات به شیویه‌کی قوولی داهینه‌رانه و شاعیرانه دارپژراون. شییرکۆ هه‌رگیز سه‌بارهت به و کاره‌ساتانه‌ی به سه‌ر کورددا هاتوون، به چاویکی ساده‌بینانه و پرووکه‌شیانه و سه‌رپیتی نه‌پروانیوه. کاریگه‌ریی هه‌ره‌سه‌هینانی شو‌رشی کورد له سالی ۱۹۷۵دا له سه‌ر شیعی شییرکۆ به چه‌شنی که پیش ئه‌و پرووداوه واتای گه‌شینی و ئاوات و هیوا و هه‌لچووون له شییره‌کانیدا زیاتر ده‌رده‌که‌وی، که‌چی پاش ئه‌و قوناغه به‌خۆداشکاو تاکه‌که‌سی و یان کۆیی و جه‌ماوه‌ری له شییریدا ره‌نگ ده‌داته‌وه. دووباره‌بوونه‌وه‌ی وینه‌ی کۆچ چ له پاش هه‌ره‌سی سالی ۱۹۷۵ و له قوناغه‌کانی تردا وه‌کوو کۆچی هه‌شتاکان و کۆره‌و و کۆچی پاش راه‌پین. ئه‌گه‌رچی هه‌ر چوار شه‌پۆلی گه‌وره‌ی کۆچ له کۆی به‌ره‌مه‌کانی شییرکۆ بیکه‌سدا ره‌نگیان داوه‌ته‌وه، به‌لام کۆچی یه‌که‌م، واته ئاواره‌بوون و په‌رته‌وازه‌بوونی کوردانی باشوور پاش ۱۹۷۵، وه‌کوو یه‌کیک له مۆرکه‌کانی ئاستی هزری له شیعی قوناغی کۆتایی ره‌وتی پروانگه‌دا ئه‌ژمار ده‌کری.

له کاتیکدا ژماره‌یه‌کی که‌می په‌خه‌گران پینان وایه شیعی شییرکۆ بیکه‌س «به هه‌مان تیروانیی واقیعی ناو هزری کۆمه‌لگاو» ده‌نووسریت و په‌نگدانه‌وه‌ی ئایدیۆلۆجیی زالی کۆمه‌لگای هاوسه‌رده‌می خۆیه‌تی (محه‌مه‌د، ۱۹۹۴: ۷۵)، زۆربه‌ی توپژه‌ران له سه‌ر ئه‌و بۆچوونه پی‌داده‌گرن که شیعی شییرکۆ هه‌لاتن بوو له ئایدیۆلۆجیی باوی سه‌رده‌م و په‌خه‌نه‌بوو له «دنیا‌ی داخراوی ئایدیۆلۆجی». بۆ نموونه ئاسۆ جه‌بار پیی وایه «شییرکۆ بیکه‌س به‌رده‌وام له هه‌ولی خۆده‌ربازکردن و شه‌ری هه‌مه‌په‌نگدایه له‌ته‌ک ئایدیۆلۆجی و دنیا‌ی

داخراوی سیاست و کولتووری مه‌رگ و مالویرانی کۆمه‌لگای کوردی» (جه‌بار، ۲۰۰۲: ۸۵). شیرکۆ بیکه‌س بوخۆی به ئاشکرا باسی پتوه‌ندیی نیوان ئەده‌بیات و سیاسه‌تی کردوووه و له‌م باره‌وه ده‌لیت: «ئه‌گه‌ر سیاسه‌ت زمانی زانست بی‌ئه‌وه ئەده‌ب زمانی هه‌ست و نه‌سته و پتوه‌ندیی ئەده‌ب و سیاسه‌تیش پتوه‌ندییه‌کی دینامیکی و له‌یه‌ک‌دانه‌براهه، وه‌کوو پتوه‌ندیی دڵ و مێشک وایه» (۱۹۸۵: ۱۱۳). هه‌روه‌هاش، به‌ختیار عه‌لی پیی وایه له‌ نیو روانگه‌یه‌کاندا شیرکۆ له‌ هه‌موویان زیاتر سه‌باره‌ت به‌ گۆرانی‌کاریه‌کان رادیکال‌تر بوو (۱۹۹۹: ۲۲) و توانیویه‌تی به‌ره‌نگاریی یۆتۆپیای ئایینی و مارکسی و سه‌رمایه‌داری بپه‌ته‌وه (۳۸-۴۳). شیرکۆ له‌ به‌خشینی رواله‌تیککی نه‌ته‌وه‌یی به‌ گوتاری سیاسی و بزوتنه‌وه‌ی شوێرشگێرانه‌دا سه‌ره‌که‌وتوو بووه، به‌لام لایه‌نی جوانیناسانه‌ی به‌ره‌مه‌ شیعریه‌کانی قوربانیی بابه‌تی سیاسی نه‌کردوووه و ژماره‌ی شیعری ئایدیۆلۆجیکی که‌م‌تره.

یه‌کینکی تر له‌ مۆرکه‌ به‌رچاوه‌کانی شیعری شیرکۆ به‌تایبه‌ت له‌ قوناغی یه‌که‌می گه‌شه‌ی قوتابخانه‌ی روانگه‌دا بریتیه‌ له‌ گرتنه‌به‌ری روانگه‌یه‌کی ره‌خنه‌گرانه بو‌نه‌ک هه‌ر پرسه‌ ئەده‌بییه‌کان به‌لکوو ته‌نانه‌ت بو‌ بابه‌ته‌ کۆمه‌لایه‌تی و سیاسیه‌کانیش؛ به‌ چه‌شنی که‌ گرتنی هه‌لوێستی ره‌خنه‌گرانه‌ بووه‌ته‌ یه‌کێک له‌ تابه‌تمه‌ندییه‌ سه‌ره‌که‌یه‌کانی شیعری شیرکۆ له‌ رووی هزریه‌وه. هه‌ر به‌ هه‌مان شیوه‌ش، شیعری شیرکۆ توانیویه‌تی دژی بنه‌ما سه‌قامگرتوو‌ه‌کانی پیکهاته‌ی سونه‌تی کۆمه‌لگای کوردی له‌و سه‌رده‌مه‌دا رابوه‌ستێ و هه‌ولێ ده‌دا له‌ عه‌قلیه‌تی خه‌له‌کی و حزبی دووریان بخاته‌وه و له‌ عه‌قلیه‌تی مۆدێرنی کۆمه‌لگای هاوچه‌رخ نزیکیان بکاته‌وه (په‌ئووف، ۲۰۱۱: ۳۳).

گرنگترین بنواتا‌کانی شیعری شیرکۆ بیکه‌س بریتین له‌ جوانی، ئاواره‌یی، تاراوگه‌ و دوورکه‌وتنه‌وه، کاره‌سات، هه‌ره‌س، کۆچ، ژن، سروشت و ئازادی. داهینانی ئەده‌بی له‌ به‌ره‌مه‌کانی ئەم شاعیره‌ له‌ هه‌شتاکانی‌شدا به‌ شیوه‌یه‌کی به‌رده‌وام و به‌ گوێره‌ی بنه‌واشه‌کانی قوتابخانه‌ی روانگه‌ درێژه‌ی هه‌بوو، به‌لام ئەم جاره‌ بنواتا‌گه‌لی نوێ جیی بنواتا‌ کۆنه‌کانیان گرت‌ه‌وه که‌ بریتی‌بوون له‌ ئازادی‌خواری و نواندنه‌وه‌ی سروشت.

۱-۶- ناساندن

له ناوچه کانی کفری و ده وروبه ریدا، هه ندی شاعیری نو یخواز هه ولیان دا به شیوه ده برپیتیکی جیاواز پرسه کۆمه لایه تیه کانی تایهت به جفاکی کوردی له شیعردا ئاراسته بکه ن. له تیف هه لمهت ناسراوترین شاعیری قوتابخانه ی کفریه. هه لمهت به بلا وکردنه وهی هه ندی به رهه می وه ک خوا و شاره بچکۆله که مان (۱۹۷۰) و ئاماده بوون بو له دایکیوونیتیکی تر (۱۹۷۳) هاوړی له گه ل شاعیرانی تری قوتابخانه ی کفری بوونه مزگینیده ری بزافیککی ئه ده بیی بهر بلاو له ئه ده بی کوردیدا. فه ره اد شاکه لی (که پیشتر ناوی ئه نوهر شاکه لی بووه)، ئه حمه د شاکه لی، که نعان مه دحه ت، له تیف حامید و هیشام به رزنجی له ئه ندا مانی تری قوتابخانه ی کفرین. فه ره اد شاکه لی له سالی ۱۹۶۷ دا چهند شیعی له رۆژنامه ی ده نگوباس و کاری میلیدا بلاو کرده وه. شاکه لی دوا بی له کتیبی پرۆژه ی کووده تایه کی نه پینیدا نووسی: «له سالی ۱۹۷۰ دا په نگوړووی ئه و گروو په ی که دواتر به گروو پی کفری ناسرا ورده ورده وه ک گه لآله یه ک ده رکه وت» (۲۰۰۰: ۸۷).

هه لمهت له وتوو پۆتیک له گه ل هه لۆ به رزنجیدا ده لی: «ئیمه له گروو پی کفری هه روا په مه کی کارمان نه ده کرد، بیگومان به به رنامه یه کی تیرو ته سه ل و به یاخیووونیتیکی پرئاگادارییه وه کارمان ده کرد، بو ئه و مه به سه تش سوودی گه وره مان له شاعیرانی نو یخوازی عه ره ب و جیهان وه رگرتبو» (۲۰۰۵: ۶۷). قوتابخانه ی کفری ئه گه رچی به یان نامه یه کی دیاریکراوی له ساته وه ختیکی دیاریکراودا بلاو نه کرده وه، به لام هه ندی له په خنه گران و ته نانه ت خودی له تیف هه لمه تیش چهند شیعیکی ئه و سه رده مه ی له تیف هه لمهت (۱۹۷۰- ۱۹۶۹) به جوړه به یان نامه یه کی ئه و قوتابخانه یه له قه له م ده دن. ئه گه رچی یه که م گه راکانی بیچمگرتی ئه م قوتابخانه یه ده گه رپته وه بو هاوړپیه تی نیوان چهند خویندکاریک له خویندنگای ناوه ندی کفری له سالی ۱۹۶۵.

له تیف هه لمهت یه کیکه له ده نگه دیاره کانی قوتابخانه ی شیعی کفری. ئه و له شیعی و ئه ده بی مندالانیشدا چالاک بووه و به م بوئه شه وه چه ندین خه لاتی وه رگرتووه. هه ندی له به ره مه کانی له ئه ده بی مندالاندا بریتین له: جوانترین دی، ده نگخۆشترین مه ل، هیلانیه کی تر، منال و چۆله که و گویدریژ و

پاشا. بهرهمه کانی تری له شیعر و په خشاندا بریتین له: پرچی ئه و کچه په شمالی گهرمیان و کوستانمه، ئه و نامانهی که دایکم نایانخوینتته وه، وشه ی جوان گوله گول، سروودی هه ژاران، به شه کانی دۆزه خ، گورگه کانی له تیف هه لمهت، میننه هه ر له سه ره تاوه بوو، ئه م پرووباره وشک ناکات، ئه م ژووره هیچی تیا نییه، ته بایی و مملانی نییوان هاوولاتیه ئه له کته روینییه کانی کوماری له تیف هه لمهت، ددانی پاشه پروژ وه ک ددانی جهنگ سپیه و دیوانی له تیف هه لمهت له سی بهرگدا.

۶-۲- نمونهی شیعی

سپیه ری چاوه ژهنگاوییه کان

شه و له چنگی ههنگاوه کانما ئه چه میتته وه / به سه ر لقی ئاره زوووه کانما / له له ره ی تاریکایی هیلانیه / هیلکه ون بووه کان دروست ئه کات / له گلینه ی ریگا لیژه کانا / چاوی مناله کان چاوه رییان ئه کردم / هرگای شه و کرایه وه / بو سه ر ئاگردانه که

بو ئه وه ی پشکوکانی باوه شین کات / ته می سته م قوولایی ته مه نی ئه و زامانه ن / که په نهجه یان نو قمی خوپی که فی یادگاره

با له سه ر سنگما ئه گری / له شه خته ی ئه م ساللا شتیکم دۆزیه وه / نهینیه ک له زگی ده ریاکاندا یه / گۆرانی ئه م به ندرکراوانه گه لی به جو شه / هه مو ریگاکان ئه گه رییم / هه موو سووچیک ئه پشکنم / بو ئه وه ی ئه و فرمیسکانه بدۆزمه وه که دوینی ونم کردن / وتیان داسی ته مه ن / سپیه ری ئاسمان دره و ئه کات / به لام من ئه لیم / رهنگی شه و گۆرانیه ک ئه لی

وشه کانی له ره گی خه م و شیله ی هه تاو / دروست کراوه / گیانه مه پرسه چو ن شه و توانی هه لگژیته کو لی دیواره کانا

چو ن ئاو میدی ئه بیته کو تی ئه و ده ستانه ی / که له سه ر لیواری ژهنگنی / سالگاره مه بیوه کانا

له رتی سامناکی تاریکیان ئه خووسان / مه پرسه ناوم چییه / مه پرسه بو کو ی ئه رۆم / مه پرسه چی دروست ئه که م

لا په ره کانم ژیانمه پینووسه کانم هاو رییمه / ئاسمانی شاره که م چاوه رییه هه تاوه

(٢٠١٤ : ٤٣-٤٤).

٣-٦- شیکاری شیوازاسانه

١-٣-٦- ناستی زمانی

له دهستیکی رهوتی بهرهمهینانی شیعریدا زمانی ههلمهت ههولئی دابران دهدا له گهله زمانی باوی شیعریی ئه و سهردهمه که لیرهده مه بهست زیاتر زمانی شیعریی گۆران-ه. گۆران له و سهردهمهده، واته له شهستهکاندا، دهنگی زالی شیعی نوئی بوو و شیوازی زمانی بهرهمهکانی بالیان بهسهر زۆربهی ههولئه شیعییهکانی ئه و کاتهدها کیشابوو. شیعی لهتیف ههلمهت، بهتایهت له پرووی زمانهوه، واته له چهشنی ههلبژاردنی وشه و دهستهواژهده، وهکوو یهکهم ههولئی جیدی دادهنری بۆ خۆدهره بازکردن له و زمانه زاله شیعییه. ههلمهت له یهکهم بهرهمهکانیدا زمانیکی نوئی به کار دههینیت. ئه و له سهههتادا له ژیر کاریگهیری دادائیزم و سورریالیزمدا بوو و گرنگی زۆری به نواندنهوهی ههست و سهرکەشی و ههلهچوون دهدا. ئه م تابهتمهندییه زمانیانه بهتهواوهتی له خوا و شاره بچکۆله کهماندا ههست پندهکری که یهکهم دیوانی بلاوکراوهی شاعیره. له قوناغهکانی دوااییدا ئه م پهوته پروو له داکشان دهکا و زمانی شیعیرهکانی زۆر ساده و پهوان و و خۆمالیانه و تهنانهت جهماوهریانهش دههیتهوه، به جۆری که لووتکهی شیعی ههلمهت له باری زمانییهوه ههمان دیوانی یهکهمه. ئه و له بهرهمهکانی دوااییدا نهیتوانی ئه و ناسته بهرزهی بهرهمهکانی له پرووی زمانهوه تیهپهینن. شیعی لهتیف ههلمهت له پرووی وشه بژیرییهوه که لک له وشه دژوار و نامۆیان تهنانهت وشه ی زاراههکانی تر وهرناگری، بهلام دهرکهوتنی هیمما تاکه کهسییهکان له زمانی شیعی ئه ودا دهینری. له لایهکی تریشهوه، به هۆی نواندنهوهی دیالۆگی که سایهتیهبهکانهوه شیوازی جهماوهریانهی که لکوهرگرتن له زمان له شیعیرهکانی قوناغی دوااییدا به کار هینراوه.

٢-٣-٦- ناستی ئهدهبی

ئه گهرچی ناستی ئهدهبیی شیوازی شیعیرهکانی لهتیف ههلمهت له قوناغی یهکهمدا، واته له کۆتایی شهستهکانهوه تا کۆتایی ههفتاکان، بهرز و بهرچاوه،

به لام له قوناغی دواييدا زياتر گزنگی ده داته ناوهرۆک تاکوو فۆرم. عه بدولا په شیو له نامه په کیدا بۆ له تیف هه لمهت نووسیویه تی شیعیری ئه و له و قوناغه دا «پره له ریشهی داربه پروو»، به لام داواشی لی ده کات «زۆرتر خه ریکی فۆرمی هونه ری بی» (که سنه زانی، ۲۰۱۴: ۳۷۳). ههروهها، سهید عه لی سآله حی، شاعیری به ناویانگی ئیرانی، شیعیری له تیف هه لمهت به «توفانئاسا و به هیز» وه سف ده کات (۳۰۵). شیعیری له تیف هه لمهت له سه ره تاوه له پرووی فۆرم و پروخساره وه زۆر نوپخوازانه و تازه بوون، به لام له قوناغه کانی دواييدا له م باره وه پرووی له داکشان کرد، به چه شنئ که جیاوازییه کی زۆر له نیوان یه که م شیعیری کانی هه لمهت و گۆران له ئارادایه.

لایه نی زهینی له شیعیری هه لمهتدا به ها و بایه خی زۆری پی دراوه. ئه و له جیناوی یه که م که سی تاک که لک وهرده گری و له زۆر به ی هه ره زۆری کاته کاندایه و جیناوه هه ر خودی شاعیره، واته له شیعیری هه لمهتدا پیرونی شاعیری و خودی شاعیر یه کده گرنه وه. له لایه کی تره وه، ئاماده بوونی سروشت له شیعیری کانیدا وه کوو بوونه وه ریکی زیندوو و به هیز وه بهرچاوه ده که وی و پروبه پرووی که سایه تیه خشین به دیارده و ماکه سروشتیه کان ده بینه وه، به چه شنئ که هه ره موو به شه جیا جیا کانی سروشت وه کوو مروف ده ره که ون. لای هه لمهت ئه م که سایه تیه خشینه به سروشت په هه ندیکی رۆحانی و مه عنه وی ده گریته وه.

مۆسیقای ناوه وه له یه که م ئه زمونه کانی شیعیری هه لمهتدا له ریگه ی ته کنیکه ئه ده بییه پیوه ندیداره کانه وه وه ک هاو نشینی ده نگه کان، هاوشیویه یی و خوازه بایه خی پی دراوه. ههروههاش، گرنگایه تی و پنه ی خه یال کردی هونه ری له شیعیری هه لمهتدا سه رنجراکیشه. نیوانده قیتی له شیعیری هه لمهتدا به شیویه ک ده رکه وتوو که ته نانهت وه کوو لایه نی زالی ئه و شیعیرانه ش سهیر ده کری.

۶-۳-۳- ئاستی هزی

له تیف هه لمهت به ده نگینی جیاواز و داهینه ری شیعیری هاوچه رخی کوردی داده نری. به سه رنجدان به وه ی خاوه ن پاشخانینی مه عریفه ناسانه و هزری سه رنجراکیشه و په نگدانه وه ی ئه فسانه و حه کایه ته فۆلکلۆریکه کان له شیعیری

ئەودا وە بەرچاوە دەکەوێ. هەمیشە بیرۆکە تازەکان و لێکدانەوێ نوێی لە شیعەرەکانیدا ئاراستە کردووە. لە لایەکی ترەو، هەندێ جارێش زیرەکانە هەولێ گۆرینی کۆتایی هەندێ شاکاری ئەدەبی و ھۆننەوێی داو؛ لەوانە دەتوانین ئاماژە بۆ رۆمانی پیرەمێرد و زەریا نووسینی ئێرنیست ھیمینگووی بکەین کە پیرەمێردی چیرۆکە کە لە ھەلمەت لە کۆتاییدا لە جیاتی راوی ماسی، عاشقی کچی پادشای پەریان دەبیت.

لە شیعری لەتیف ھەلمەتدا لایەنی دەروونی و ناخی پێرسۆنا زیاتر دەرکەوتووە، ھەر بۆیەش لەبری باوەخدان بە واقعی دەرهکی ھەولێ داوہ واقعی ناوہکی زەینییەتی پێرسۆنا بنوێتتەو. لەتیف ھەلمەت لە شیعەرەکانیدا کەلکە لە زەینییەکانی خۆی بە شیوہیەکی تارادەھێک دابراو لە واقع دەردەخات. لە شیعری لەتیف ھەلمەتدا مەملانیی ناوہکی، واتە شەپری خود لە گەل خود، جیگای مەملانیی دەرهکی، واتە شەپری خود لە گەل بابەتی کۆمەلایەتی، دەگرێتەو. لە پرووی واتایی و ھزرییەو شیعری ھەلمەت توانیویەتی پەنجە بخاتەسەر ھەندێ لایەنی دەروونی کە لە شیعری ھاوچەرخێ کوردیدا زۆر بە دەگمەن پەنگیان داوہتەو. بۆ نمونە رەشینی، خەمۆکی، دلەراوکی، کەمایەسی، مەملانیی ناوہکی خود، ھەستکردن بە شەرم، لەخۆنامۆیی و نەرگسییەت یان خۆشەیدایی ئەو خەسڵتە دەروونیانە پێرسۆنای شیعری لەتیف ھەلمەت پێکدەھێنن کە کەمتر شاعیریکی کوردی ئەو سەردەمە ھەولێ نواندەوێی داوہ. ھەر بۆیەش، باشترین میتۆد بۆ خۆپندنەوێ وردی بەرھەمەکانی بریتیە لە بۆچوونە دەروونشیکارانەکان بە مەبەستی شروڤەیی زیاتری خود و تاییەتمەندی و کیشەکانی.

ھەندێ لە تاییەتمەندییە شیوازناسانە و واتاییەکانی ئەم قوتابخانەییە بریتین لە زەقکردنەوێ جیاوازی و بەرامبەریتی ئیوان تاکەکەس و کۆمەلگا، گەرانەو بۆ پیشینە ھەرھەنگییەکان و واتا ئاینییەکانی کۆمەلگای کوردان، خۆ دوورخستنەو لە ئاراستەکردنی پەيام و واتا رادیکال و سۆزاویەکان، گرنگیدان بە گیانی ھەلکردن و پیکەو ژیان، نواندەوێ چەمک و روانینی سۆفیگەرانە، گرنگایەتی مەندال و مەندالیتی، بیرو مروفخووازانە و دابینکردنی روانگەییەکی جیھانی بۆ مروف.

لە پرووی کاریگەریی کۆمەلایەتی و گرنگیدان بە بنواتا و روانینە

شۆر شگپیرانه کانیسهوه، شیعی له تیف هه لمهت دهوری بهرچاوی هه بووه و ئه م لایه نهی شیعی هه لمهت له لایه ن به شیک له ره خنه گرانه وه وه پشتگوی خراوه. بۆ نمونه، دوکتۆر ئه رسه لان بایز له کتیبی راگه باندنی شۆرش و بزوتنه وهی شیعی کوردیدا ده لئ شیعه کانی له تیف هه لمهت و شیرکۆ بیکه س به رده وام له لایه ن پشمه رگه وه له شاخ ده خویندرانه وه و به رده نگیان هان ده دا بۆ به شداریکردن له شۆرش (۲۰۰۱: ۶۳). بایز سه بهاره ت به یه که م نمونه کانی شیعی به رهنگاری دوای هه ره سه پینانی شۆرش له سالی ۱۹۷۵ دا پیتی وایه له رووی میژوو ییه وه یه که م شیعی به رهنگاری دوای هه ره س له لایه ن له تیف هه لمه ته وه بلا و کرایه وه (۷۰). هه لمه ت بۆ خووشی له سه ر ئه م رایه پیندا گره (۶۴).

۷- ئه نجام

گه رچی دوو قوتابخانهی روانگه و کفری له رووی شیواز ناسییه وه له یه کتر جیاوازن و هه رکامیان خاوه نی مۆرکی زمانی و ئه ده بی و هزریی تایه ت به خو یانن، به لام پینویسته ئه وه ش بگوتری که به ره مه می شاعیرانی سه ر به هه رکام له و قوتابخانه گه له دیسانه وه له رووی شیواز ناسییه وه جیاوازیان پیکه وه هه یه. بێجگه له مه ش ده کری سه رجه م به ره مه شیعییه کانی شاعیریکی دیاریکراو له رووی شیواز ناسییه وه به سه ر چه ن دین لقدا دابه ش بکری و ئه مه ش ده توانی پیشانده ری قوناغه لیکجیاوازه کانی کۆی ئه زموونی شیعیی ئه و شاعیره بی که گۆرانکاریان به سه ردا هاتوه؛ لیره دایه که شیوازی قوناغ و قوتابخانه له شیوازی تاکه که س جیا ده کریته وه (شه میسا، ۱۳۷۵: ۳۵۶).

له رینگه ی به راوردکردنی تایه تمه ندییه شیواز ناسانه کانی شیعی ئه م دوو شاعیره له هه ر سی ئاستی زمانی و ئه ده بی و هزریدا ده توانین به و ده ره نجامه بگه ین که شیعی شیرکۆ بیکه س زیاتر بووه ته هۆی ورووژاندنی هه سستی خوینده ری ئاسایی و نوخبه و له رووی کۆمه لایه تیشه وه مه ودایه کی به رفراوانتری بریوه. ئه م هۆکارانه بوونه ته هۆی به ئه نجامه گه یشتنی چه ن دین توێژینه وه له سه ر شیعی شیرکۆ که ژماره یان له لیکۆلینه وه ی شیعی شاعیرانی تر زیاتره. به لام لایه نی ته وا و زه یینی، ئاراسته ی ده روونی و مۆرکی ناوه کیخوازانه، مامه له ی تاکه که سیانه و په هه ندی سو فیانه ی شیعی له تیف هه لمه ت بوونه ته هۆی ئه وه ی که متر

سەرنجى خوينەران بە لای خۆیدا رابکیشی. ھەر بۆیەش ژمارەى توژینەوہ پىسپورانەکان لەسەر شیعری لەتيف ھەلمەت کەمترە لەوانەى لەسەر شیعری شيرکۆ بیکەس ئەنجام دراوہ.

پەوتى پەرسەندن لە پرووى زمان و شىوازی ئەدەبىيەوہ لە دوو قوتابخانەى کفرى و روانگەدا پىچەوانەى يەکتەرن، بە چەشنى کە لە روانگەدا دەستپىكى پەوتەکە جياوازیيەكى ئەوتۆى لەگەڵ شىوازی شیعری گۆراندا نەبوو و پاش چەند سال شىوازە رەسەنە ئەدەبىيەکەى روانگە دەرکەوت. شيرکۆ بیکەس بە کەلکۆەرگرتن لە خەيالى داھینەرانە و پىچەلپىچ بەلام ریکوپىک، لە چوارچۆیەى کى سىستماىک و ئۆرگانىکدا و بە بەکارھىنانى بازنەيەکى بەربلاوى وشە، شىەرگەلپىکى بەرز و نەمرى پىشکەش بە خەلکى جىھان کرد. جياوازیيەکى گرنگى دیکەى شیعری شيرکۆ لەچاوە بەرھەمى ھاوچەرخەکانى گۆرپىنى بەردەوامى فۆرم و قالب و وینەى شیعری. لە لایەکى ترەوہ، قوتابخانەى کفرى بە پىچەوانەوہ سەرھتە بە شىوہەکى زۆر جياواز لە شىوازی شیعری گۆران و بە شىوہى بەرچاوە بەھیز دەرکەوت، کەچى لە درىژەدا ئەو پەوتە لە پرووى گرنگىدان بە فۆرم و شىوازەوہ پرووى لە داکشان کرد و زیاتر لایەنى ھىماخوازانە و دەر و وىيەکەى بەرجەستە بووہوہ.

لە پرووى رۆشنىرىشەوہ، ئەگەرچى لە سەرھتادا لەتيف ھەلمەت بەھیز دەرکەوت، بەلام لە قۆناغەکانى تردا ئەمە شیعری شيرکۆ بیکەس بوو کە توانى بەردەنگىکى بەرفراوان بۆ خۆى دەستەبەر بکات. لە پرووى گرنگىدان بە تاکايەتییەوہ و دەرخستنى کەلکەلەکانى خودى شاعىر شیعری ھەلمەت لەچاوە شیعری شيرکۆ سەرکەوتوو ترە. پەخنەى توند و رادىکال لە شیعری شيرکۆدا بە شىوہى ناراستەوخۆ و ئەدەبى دەردەکەوى. شيرکۆ بیکەس توانىوہتى بەرھەنگارىى یۆتۆپىا ئایىنى و مارکسى و سەرمايەدارى بىتتەوہ، کەچى لە شیعری ھەلمەتدا بە ھۆى زالبوونى لایەنى خودى و تاکىتییەوہ کەمتر بەرجەستە بۆتەوہ و ئەمە شروڤەى کەلکەلە دەروونىيەکانى خودى شیعریيە کە لە بەرھەمى لەتيف ھەلمەتدا گرنگىى دراوہتى.

سه رچاوه کان

الف) کوردی

ئه حمه د حه مه ئه مین، باخان (۲۰۱۴). شیعی شیروکتا میز له دیالیکتی کرمانجیی خواروودا ۱۹۹۰-۲۰۰۰. نامه ی ماستیری به شی زمانی کوردی، زانکۆی سلیمانی. بایز ئیسماعیل. ئه رسه لان (۲۰۰۱). راگه یانندی شوپش و بزوتنه وهی شیعی کوردی. سلیمانی: وه زاره تی روژنییری.

به رزنجی، هه لۆ (۲۰۰۵). پرسپاره کان هیشتا تینوووی وه رامن، به رگی یه که م. سلیمانی: چاپخانه ی چوارچرا.

بیستون (۱۹۸۵). رووبه روو له سیبه ری چیدا: هه قه یقین له گه ل شیروکتو بیکه سدا. چاپخانه ی شه هید ئیبراهیم عه زۆ له شاخ.

بیکه س. شیرکو (۱۹۹۰). دیوانی شیرکو بیکه س: به رگی یه که م. ستۆکهۆلم.

----- (۲۰۰۲) دیوانی شیرکو بیکه س: به رگی یه که م. سلیمانی: چاپخانه ی پرژه، چاپی دووه م.

تاهیر به رزنجی، عه لی (۲۰۰۲). «نه رگسییه ت یان خود له شیعی له تیف هه لمه تدا». گوڤاری زانکۆی سلیمانی.

جه بار، ئاسۆ (۲۰۰۲). تازه گه ری: لیکۆلینه وه یه ک ده رباره ی تازه گه ری و دیوه نادیاره کانی قه سیده ی ره نگدانی شیرکو بیکه س. سلیمانی: تیشک.

ره ئووف عه لی، لوقمان (۲۰۱۳). سه ره تایه ک بو رۆمان و شیعی سه ره به سستی کوردی. سلیمانی: لاوه نند.

----- (ئا) (۲۰۱۶). «وشه ی فه ره نه نگی له شیعه کانی شیرکو بیکه سدا». مجله جامعه الکروک للدراسات الانسانیة. ژ. ۳.

----- (بی) (۲۰۱۶). «یاخیسوون له شیعه کانی شیرکو بیکه سدا: دیوانی ئیستا کچیک نیستمانمه به نمونه». مجله جامعه الکروک للدراسات الانسانیة. ژ. ۶.

----- (۲۰۱۷) «سیمۆلۆژیای ره نگ له شیعی شیرکو بیکه سدا: دیوانی په نگدان به نمونه». مجله جامعه التنمیه البشریة. س. ۳، ژ. ۳، ل. ۴۵۳-۴۸۲. ره ئووف عه لی، لوقمان و سامان محمه د عه لی (۲۰۱۵). «گوتاری پۆلیفونی له ده قه و الاکانی شیرکو بیکه سدا». گوڤاری زانکۆی گه رمیان. ژ. ۶، ل. ۷۶-۱۰۰.

سه جادی، بهختیار (١٣٧٨). «قوتابخانه ئه ده بیسه کان له ئه ده بی کوردیدا، به شی سییه م: رۆمانتیزم». سیروان. س. ٣، ژ. ٢، ل. ١١.

سلویه عیسا، هاوژین (٢٠١٢). رهه ندی دهروونی له شیعه کانی له تیف ههلمه تدا. نامه ی دوکتۆرای ئه ده بی کوردی. زانکۆی کۆیه. شاکه لی، فه رهاد (٢٠٠٠). پرۆژه ی کووده تایه کی نه یینی. هه ولپیر: کوردستان، چاپی دووهم.

عومه ر حه سه ن، مه ربوان و لوقمان ره ئووف عه لی (٢٠١٥). «کارنامه ی ناو نیشان له ده قه و الاکانی شی رکۆ بیکه سدا». مجلة جامعه الکوک للدراسات الانسانیة. س. ١٠، ژ. ٣، ل. ٢٢-٤٠.

عه لی، بهختیار (٢٠٠٢). «گه ران بو ماناکانی دیکه ی شیعر». رمان. ژ. ٧٢، ل. ١٣.

عیزه دین، سامان (٢٠٠٧). بنیاتی هونه ری له شیعه کانی له تیف ههلمه تدا. نامه ی ماستیری به شی زمان و ئه ده بی کوردی. زانکۆی به غداد. قادر حه سه ن، شادان (٢٠٠٥). بزووتنه وه ی روانگه و شیعی نوئی کوردی. سلیمانی: سه رده م.

قه ره داغی، عه تا (٢٠٠٠). گه ران به دوای ناسنامه دا. سلیمانی: سه رده که سه نه زانی، بو شرا (٢٠١٤). ئیتر له ده رگا نادات پۆسته چی. سلیمانی: غه زه لنووس.

محهمه د ئه مین قادر، محهمه د (کاکه ی فه لاج) (١٩٨٠). کاروانی شیعی نوئی کوردی، به رگی یه که م. به غداد: چاپخانه ی حسام، چاپی دووهم. محهمه د، ئاوات (١٩٩٤). «له باره ی زمانی شیعر و رۆشنیری سه رده مه وه». ئالای ئازادی. ژ. ١١٧.

----- (بی تا). «ره نگدان و پیکهاته ی ره نگ». ئاینده. ژ. ٢٨، ل. ٧٥-٧٠. مسته فاره سوول، عیزه دین (١٩٦٨). ریالیزم له ئه ده بی کوردیدا (الواقعیة فی الأدب الکردیة). بیروت.

ههلمه ت، له تیف (٢٠١٤). دیوانی له تیف ههلمه ت. سلیمانی: غه زه لنووس. ----- (بی تا). له «کفرییه وه بو کۆتاییه کان». مامۆستای کورد. ژ. ٣٠ و

(ب) فارسی و انگلیسی

ایرانزاده، نعمت‌الله (۱۳۹۰). «نظریه سبک در ایران: روش‌های سبک‌شناسی». فصلنامه تخصصی سبک‌شناسی نظم و نثر فارسی (بهار ادب)، س. چهارم، ش. دوم (پیاپی ۱۲)، صص. ۱-۲۰.

بیکس، شیرکو (۱۳۸۶). «گفتگو با شیرکو بیکس». گوه‌ران (شماره‌ی ویژه‌ی شعرکرد). ش. ۱۵، صص. ۴۳-۴۸.

تباری، پیمان و دیگران (۱۳۹۵). «انعکاس اوضاع اجتماعی در اشعار شیرکو بیکس». پژوهشنامه ادبیات کردی. س. دوم، ش. ۳، صص. ۱-۱۴.

سجادی، بختیار (۱۳۹۴). ادبیات کردی در کردستان عراق بعد از ۱۹۷۰. پژوهشکده کردستان‌شناسی دانشگاه کردستان. طرح پژوهشی.

شمیسا، سیروس (۱۳۷۴). کلیات سبک‌شناسی. تهران: انتشارات فردوس.

----- (۱۳۷۵). سبک‌شناسی شعر. تهران: فردوس، چاپ دوم.

کن‌دال، نزان و دیگران (۱۳۷۹). کردها. ترجمه ابراهیم یونسی. تهران: روزبهان، چاپ سوم.

کوچرا، کریس (۱۳۷۷). جنبش ملی کرد. ترجمه ابراهیم یونسی. تهران: نگاه، چاپ دوم.

مک‌داول، دیوید (۱۳۸۳). تاریخ معاصر کرد. ترجمه ابراهیم یونسی. تهران: پانیند، چاپ دوم.

Kreyenbroek, Philip and Stefan Sperl (1992). ed. *The Kurds: A Contemporary Overview*. London: Routledge.

Leezenberg, Michiel (2011). "Soviet Kurdology and Kurdish Orientalism". *The Heritage of Soviet Oriental Studies*. Kemper, Michael and Stephan Conermann, ed. London: Routledge. .

